

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR
Földrajz- és Földtudományi Intézet
Földrajztudományi Központ
Regionális Tudományi Tanszék

A balti államok etnikai térszerkezete az ezredfordulón

Témavezető:
Dr. Bottlik Zsolt Ph.D.
Egyetemi adjunktus

Készítette:
Pete Márton
Földrajz BSc III.

2009

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	2
2. Kutatási előzmények.....	2
3. Célkitűzés	4
5. A balti államok rövid bemutatása	5
5.1. A földrajzi környezet	5
5.2. Történelmi áttekintés.....	6
6. Az etnikai térszerkezet alakulása 1897-től az ezredfordulóig	8
6.1. A XIX.-XX. század fordulója.....	8
6.2. Az önállóság első időszaka.....	11
6.3. A II. világháború és következményei	13
6.4. Az 1990-es évek változásai.....	16
6.4.1. A népesség változása számokban	16
6.4.2. A változások okai.....	18
6.4.3. A helyben maradt kisebbségek.....	19
7. A balti államok etnikai térszerkezete az ezredfordulón.....	21
7.1. Az államalkotó nemzetekhez tartozók száma és aránya	22
7.1.1. Észtország	22
7.1.2. Lettország.....	23
7.1.3. Litvánia	24
7.2. A nemzeti kisebbségek.....	25
7.2.1. Az orosz kisebbség.....	25
7.2.2. A lengyel kisebbség.....	28
7.2.3. Egyéb kisebbségek.....	31
7.3. Száz év változásai	33
8. Összegzés	35
9. Felhasznált irodalom	36
10. Népszámlálások.....	37
11. Ábrajegyzék	37
12. Táblázatok jegyzéke	38

1. Bevezetés

A Köztes-Európa területén mindegy két évtizeddel ezelőtt megkezdődő átmenet időszakának egyik legjelentősebb változása volt a soknemzetiségű államok (Szovjetunió, Csehszlovákia, Jugoszlávia) felbomlása az etnikai választóvonalak mentén. Az így létrejövő kis nemzetállamok számos esetben megörökölték a felbomlott államalakulat valamely politikai, társadalmi, gazdasági problémáját.

A három balti állam, Észtország, Lettország és Litvánia esetében a szocialista rendszer bukása és ezzel együtt a függetlenné válás különösen mély változásokat hozott. Az egykori Szovjetunió legfejlettebbnek számító területeit a gazdaság teljesítményének nagyarányú visszaesése sújtotta, s ez tisztólag hatott a megelőző évtizedek során bevándoroltakra, elsősorban a szovjet állami politika által kedvezményezett orosz kisebbségre.

A múltbéli sérelmek felszínre kerülése a kilencvenes évek elején függetlenné váló Észtországban és Lettországban az állami politika szintjére emelték a szovjet időszak során bevándoroltak megkülönböztetését, ami az előzőekkel összefüggésben az orosz kisebbséghez tartozók körében nagyarányú kivándorláshoz, ez pedig mélyreható demográfiai és etnikai változásokhoz vezetett.

A balti államoknak az ezredfordulón mutatott etnikai összetételének és térszerkezetének vizsgálata számos kérdést vet fel. A szakdolgozat keretein belül arra keresünk választ, milyen területiséget mutatnak az egyes kisebbségek és milyen tényezők határozták meg területi elhelyezkedésüket, illetve milyen dinamikát mutatott a népesség változása az elmúlt évtized(ek)ben és hogyan, milyen tényezők hatására változott a népességben belül a kisebbségek aránya.

2. Kutatási előzmények

A Magyarországon elérhető magyar, angol és német nyelvű szakirodalom alapján állíthatjuk, hogy a Baltikum etnikai viszonyainak kutatása több évtizedes múltra tekint vissza. Már az első világháború után, a három állam megalakulását követően napvilágot láttak olyan művek, melyek témájukban érintik az országok etnikai összetételének kérdését. Ezek között egyaránt előfordulnak statisztikai kiadványok (EGINHARD, W., 1937), történelmi témájú könyvek (DELLINGSHAUSEN, E. F., 1926), sőt már megjelenik a földrajzi szemlélet

(HALTENBERGER, M., 1925) is. Ugyanakkor a mai értelemben vett, leíró-elemző jellegű tanulmányt nemigen találunk még ebből az időszakból.

A második világháború után a szovjet érdekszférához tartozó államokban nem volt jelentős – már csak ideológiai okokból sem – a nemzetiségi kérdések boncolgatása. Különösen igaz volt ez a Szovjetunió tagállamaira, ahol szinte mindenütt erőteljes oroszosítás folyt, a Balti-tengertől Közép-Ázsiáig (a témáról lásd bővebben: SMITH, G., 1999), éppen ezért nem lett volna szerencsés etnikai kérdésekkel foglalkozni. A balti államok nemzetiségi összetételének első kutatói éppen ezért nem is itt, hanem Nyugat-Európában (VON RAUCH, G.), illetve Amerikában (MISIUNAS, R. J., TAAGEPERA, R.) működtek.

A balti államok nemzetiségi helyzetének kutatása a kilencvenes években élte igazi fénykorát. Az évtized folyamán egyre-másra jelentek meg a megelőző évtizedek russzifikációs folyamatait és azok hatásait kutató művek (SAAR, E., 1992; MEŽS, I. – BUNKŠE, E. – RASA, K., 1994; STADELBAUER, J., 1999; SMITH, G., 1999). Az apropót az adta, hogy a három balti állam közül kettő, Észtország és Lettország függetlenné válásuk (1991) után igen szigorú állampolgársági törvényt léptettek életbe, melyben éles határt húztak az autochton (a második világháború előtt már ott élők és leszármazottaik) és az allochton (a világháború után betelepült) kisebbségek közé, s ez utóbbiak számára érthető, ugyanakkor nehezen teljesíthető feltételeket állítottak. Ezzel az 1990-es évek közepére egy olyan társadalmi helyzet állt elő, melynek lényegi eleme az volt, hogy a fent említett két állam területén egy jelentős számú (millió) népesség nem rendelkezett állampolgársággal. Ez az ex-lex állapot számos tudományág megannyi képviselőjét készítette a nemzetiségek helyzetének vizsgálatára, s a különböző megközelítések lehetőséget kínálnak számunkra a probléma alaposabb megismeréséhez. A vizsgált művek alapvetően két csoportba sorolhatók: egy részük olyan átfogó mű, mely csak néhány fejezetében foglalkozik a nemzetiségi kérdésekkel, illetve a balti államokkal, míg a művek másik része konkrétan foglalkozik a balti etnikumok kilencvenes évekbeli problémakörének valamely kiemelt kérdésével.

Az átfogó művek közül az egyik legjelentősebb, magyarul is kiadott alkotás *A balti államok története* (VON RAUCH, G., 1994), mely a kialakulásuk közvetlen előzményeitől kezdődően a nyolcvanas évekig részletezi a három balti állam történetét, s kiemelt figyelmet fordít az etnikai viszonyok megváltozására, ezen belül is a russzifikáció, az eloroszosítás folyamatára. Hasonló szempontok alapján vizsgálódik Toivo U. Raun műve (RAUN, T. U., 2001), mely Észtország történetén keresztül mutatja be az egyes népcsoportok helyzetének alakulását a történelem folyamán.

A köztes-európai nemzetiségek területi elhelyezkedését több időkeresztmetszetben is vizsgáló művek közül a balti államok tekintetében mindenképpen kiemelendő Pándi Lajos térképgyűjteménye (PÁNDI L., 1995), mely alapvetően 3 korszakot vizsgál: az XIX.-XX. század fordulóját (az 1897-es oroszországi népszámlálás alapján), a két világháború közötti időszakot, valamint az 1990-es éveket. Hasonló kutatásokat végzett Piotr Eberhardt (EBERHARDT, P., 2003), aki 1897 (a már említett népszámlálás) és 1989 (az utolsó szovjet népszámlálás) között vizsgálta a balti államok népességszámának és etnikai összetételének változását.

Az 1990-es évek nemzetiségi változásait kutató művek az átfogó művekhez képest jóval specializáltabban vizsgálódnak. Jörg Stadelbauer (STADELBAUER, J. 1999) a természetes népmozgalmakon és a népesség vándorlási folyamatainak keresztül vizsgálta a kilencvenes évek során zajló demográfiai átmenetet, Ilmárs Mežs és munkatársai (MEŽS, I. – BUNKŠE, E. – RASA, K., 1994) pedig 1989, mint fordulópont tükrében mutatják be a szovjet idők, majd a függetlenség első éveinek jellemző folyamatait. Ekkehard Buchhofer a litvániai lengyel kisebbség kilencvenes évekbeli helyzetét vizsgálta részletesen (BUCHHOFER, E., 1999).

A változások mellett Stadelbauer a fenti művében szót ejt a kisebbségek nyelvhasználatának és nyelvtudásának kérdéséről is, ugyancsak különös tekintettel a kilencvenes évekre. A probléma magyar kutatókat is foglalkoztatott, a *Kisebbségkutatás* című folyóiratban többek között Kádár József (KÁDÁR J., 2002), Lukáts János (LUKÁTS J., 2000), valamint Zoltán András (ZOLTÁN A., 2004) – külföldi szerzők publikációi nyomán – foglalkozott a balti államokban élő kisebbségek nyelvtudásának és ehhez kapcsolódóan az állampolgárság kérdésének kilencvenes évekbeli alakulásával. Az állampolgárság kérdését az orosz „diaszpóra” nézőpontjából vizsgálta Graham Smith (SMITH, G., 1999), egyaránt kutatva az állampolgársági törvényt hozó államok motivációit, illetve az orosz kisebbség jellemző viselkedésformáit, a változásokról alkotott véleményüket.

3. Célkitűzés

A balti államokban a rendszerváltással és a függetlenné válással (1991) megkezdődő átmeneti időszak nagyarányú migrációt, népességcsökkenést és a nemzetiségi viszonyok átalakulását hozta. Jelen munkánk célja, hogy a szakirodalmi előzmények és saját kutatásaink – a népszámlálások adatainak feldolgozása – alapján megkíséreljük feltérképezni, hogy ezen

átalakulás következtében hogyan és milyen előzmények nyomán alakult a nemzetiségek térszerkezete az ezredfordulón a három államban.

A szakdolgozat nem tűzte – nem is tűzhette – ki célul, hogy egy teljesen objektív, minden részletre kiterjedő, átfogó mű szerepét töltsse be. A készítőt sokkal inkább az motiválta, hogy összegyűjtse az etnikumok kérdésköre kapcsán eddig leírt ismereteket, s azokat szintetizálva olyan összefüggésekre mutasson rá, melyek nemcsak a múlt, hanem a jövő megértését is szolgálják.

4. Adatbázis, módszerek

Az etnikai összetétel területiségének elemzéséhez egyaránt igénybe vettük a múlt és a jelen statisztikai adatait. A megelőző évtizedek népszámlálási adatait Pándi Lajos (PÁNDI L., 1995) és Piotr Eberhardt (EBERHARDT, P., 2003) művei foglalták össze. A két adatforrás között eltérést jelentett, hogy míg Pándi a mindenkor területegységekre készült népszámlálási adatokat közölte, addig Eberhardt átszámította az adatokat a mai országterületekre. Előbbi adatok megbízhatósága nagyobb, míg utóbbiak az összehasonlíthatóság szempontjából előnyösebbek.

A jelen statisztikáit Észtország és Lettország 2000-es, valamint Litvánia 2001-es népszámlálási adatai szolgáltatták. Az adatállományokat a statisztikai hivatalok digitális formában bocsátották a rendelkezésünkre. A censusok NUTS 5-ös (LAU 2-es) szintű bontásban tartalmazzák a népesség anyanyelv szerinti összetételét (a balti államokban a NUTS 5-ös szint nagyobb városok esetében magát a várost, kisebb települések esetében pedig több település együttesét jelenti). A népszámlálási adatokat térinformatikai adatbázisba integráltuk, s ennek alapján végeztük el a három állam ezredfordulóra vonatkozó etnikai földrajzi térképezését.

5. A balti államok rövid bemutatása

5.1. A földrajzi környezet

A balti államok területe a Kelet-európai síkvidék nyugati részén, a Balti-tengertől keletre fekszik. A jégkori morénával feltöltött síkság nagy része 100 méternél alacsonyabb, lapos alföld. Legmagasabb pontja Észtország délkeleti részén található, ez alig haladja meg a 300

mértet (GÁBRIS GY., 2007). Így a történelem során domborzati akadály nem állt az itt élő népek vándormozgalmai útjába.

A terület nagy részét gyepes podzoltalaj fedi, csak Lettország és Litvánia középső területeit borítja jobb termőképességű barna erdőtalaj. Az éghajlat kontinentális, a januári középhőmérséklet (-3)–(-6) °C, a júliusi 17-18 °C. A csapadék évi mennyisége 600-800 mm, a párolgás mértéke alacsony (PROBÁLD F. – SZABÓ P., 2007). Az éghajlati és a talajadottságok nem kedveztek nagyobb népsűrűség létrejöttéhez, a három állam területe Európa legkevésbé benépesült vidékei közé tartozik.

5.2. Történelmi áttekintés

Észtország, Lettország és Litvánia, vagyis a balti államok fiatal államalakulatok, népeik története azonban a régmúltba nyúlik vissza.

Az először (Litvániát leszámítva) 1918-ban függetlenné vált államok területén már a kora középkor folyamán megtelepedtek a mai nemzetek elődeinek tartott népcsoportok, a balti nyelvcsaládba tartozó óporoszok, litvánok és lettek, illetve tőlük északra a finnugor nyelvcsaládhoz tartozó észtek és lívek. Később, a XII.-XIII. század folyamán az óporosz törzsek a német szomszédság és a nagyarányú német bevándorlás (Drang nach Osten) hatására fokozatosan germanizálódtak, a lívek pedig beolvadtak a lettekbe.

A területen az első, tartósnak mondható államalakulatokat a XIII. század első felében hozták létre német lovagok. A Kardtestvérek Lovagrendje 1202-ben, Livónia területén, a Német Lovagrend 1226-ban, a Visztula és a Nemunas torkolata közötti területen alapított államot, ezzel biztosítandó a betelepülő német ajkú kereskedők számára a kelet-nyugati irányú kereskedelmi útvonalakat. Utóbbi államalakulat aktív támogatója volt a Hanza Szövetség keleti irányú terjeszkedésének, így a Baltikum is bekapcsolódott a balti-tengeri kereskedelembe. Nagyrészt a betelepülő németek alkották a városok lakosságát, míg a falvakat a balti népek lakták. Ez a város-vidék közti centrum-periféria viszony a balti népek és a többi nemzetiség elhelyezkedését illetően a későbbiekben is fennállt.

A lovagrendek államai közötti, államisággal nem rendelkező területeken csak a XIV. század folyamán hozták létre először a litvánok saját államukat, mely azután a század végén a Lengyel Királysággal lépett unióra, s ez a szövetség (megváltozott formában ugyan) a XVIII. század végéig fennmaradt. Ugyanakkor az észtek és a lettek nem tudtak saját államokat alapítani, a két népcsoport által lakott területek a Lovagrend és más államok (svéd, dán, orosz)

fennhatósága alá kerültek. Ez rányomta a bélyegét a térség etnikai összetételére és kulturális identitására is. A terület fokozatosan egyfajta pufferzónává vált nyugat és kelet, az orosz és a német előretörés között.

A XVIII. század folyamán, az ún. északi háború (1700-1721) során az Orosz Birodalom annektálta az észti és a lett területeket, s ezt az annexiót a háborút lezáró nystadti béke is szentesítette. A litván területek sem maradhattak sokáig kívül: a lengyel-litván államalakulatot a kor három nagyhatalma, az Orosz Birodalom, a Porosz Királyság és a Habsburg Birodalom három lépcsőben (1772, 1793, 1795) felosztotta egymás között, s a litván területek túlnyomó része orosz kézre került (KAPRONCZAY K., 1991).

A cári birodalom részévé válásával kiépült az orosz közigazgatás, ám társadalmi-gazdasági téren a terület igen széleskörű önállóságot élvezett. Ezáltal sajátos kettősség alakult ki: míg a politikai hatalom az oroszok kezében volt, a gazdasági életet a városok német és (a XIX. század folyamán a német és lengyel területekről bevándorló) zsidó polgársága irányította. Az észtek, lettek és litvánok leginkább a vidék mezőgazdasági népességéhez tartoztak. Ezzel együtt a balti népek politikailag és gazdaságilag a társadalom periferiáján helyezkedtek el.

A balti népek nemzeti ébredése csak a XIX. második felében kezdődött. A folyamat leginkább a kultúrára összpontosult, s nem társult nacionalizmussal. Az orosz kormányzat részéről a XIX. század végén megjelentek bizonyos russzifikálási (oroszosítási) törekvések, ez azonban egy alig két évtizedes időszakra korlátozódott, s jórészt a Birodalom közigazgatási rendszerének egységesítését jelentette, a helyi német vezető réteg visszaszorítását célozva, s a reformokból a balti népeknek sokszor inkább előnyük származott (RAUN, T. U., 2001).

Az első világháború után Oroszország polgárháborúba süllyedése és az európai területrendezések lehetővé tették a balti népek számára a saját állami keretek megteremtését. Az 1918-19-ben létrejövő független Észtország, Lettország és Litvánia továbbra is egyfajta pufferzóna szerepét töltötte be a szomszédos két nagyhatalom, Németország és a Szovjetunió között. A két világháború közötti időszak alatt e két nagyhatalom fokozott figyelmet szentelt a balti államoknak, ahol továbbra is jelentős lélekszámú német és orosz kisebbség élt.

A második világháborúban szovjet, majd német megszállás pusztította a három országot, erőszakos áttelepítéseket és az önállóság elvesztését hozva magával. Német részről a zsidók kiirtása, szovjet oldalról pedig a szocialista rendszer vélt és valós ellenségeinek deportálása, valamint a háború végén a német lakosság elmenekülése okozott hatalmas embervesztést. A világháborút újabb szovjet megszállás zárta le, s a balti államok a Szovjetunió tagköztársaságai lettek.

Mint a birodalom legfejlettebb területei, a balti területek sajátos változáson mentek keresztül, melynek lényegi eleme a nagymértékű bevándorlás és az etnikai szerkezet jelentős átalakulása volt. Egyfelől a fejlettség vonzotta magához az újabb termelő beruházásokat, ezek pedig a munkaerőt a birodalom minden részéből, másfelől pedig éppen ezen fejlettség miatt a szovjet vezetés igyekezett biztosítani magának a területet, s maga is ösztönözte a (hatalmi szempontból lojálisnak gondolt orosz ajkú) munkaerő bevándorlását (VON RAUCH, G., 1994).

A nagyarányú betelepülés folyamatát a rendszerváltás és a három állam függetlenné válása állította meg. A több évtizedes etnikai transzgresszió hatásai azonban nem múltak el nyomtalanul. Az elmúlt majd' két évtizedben a balti államoknak meg kellett küzdeniük a szervesen – szándékolt betelepítések hatására végbemenő – etnikai átalakulás, valamint a rendszerváltás negatív társadalmi utóhatásaival: a diszkriminációval, a nacionalizmussal, a társadalmi válságjelenségek (munkanélküliség, elvándorlás, természetes fogyás) állandósulásával. A feszültségek időszaka talán már lezárult, az átalakulás azonban még mindig tart.

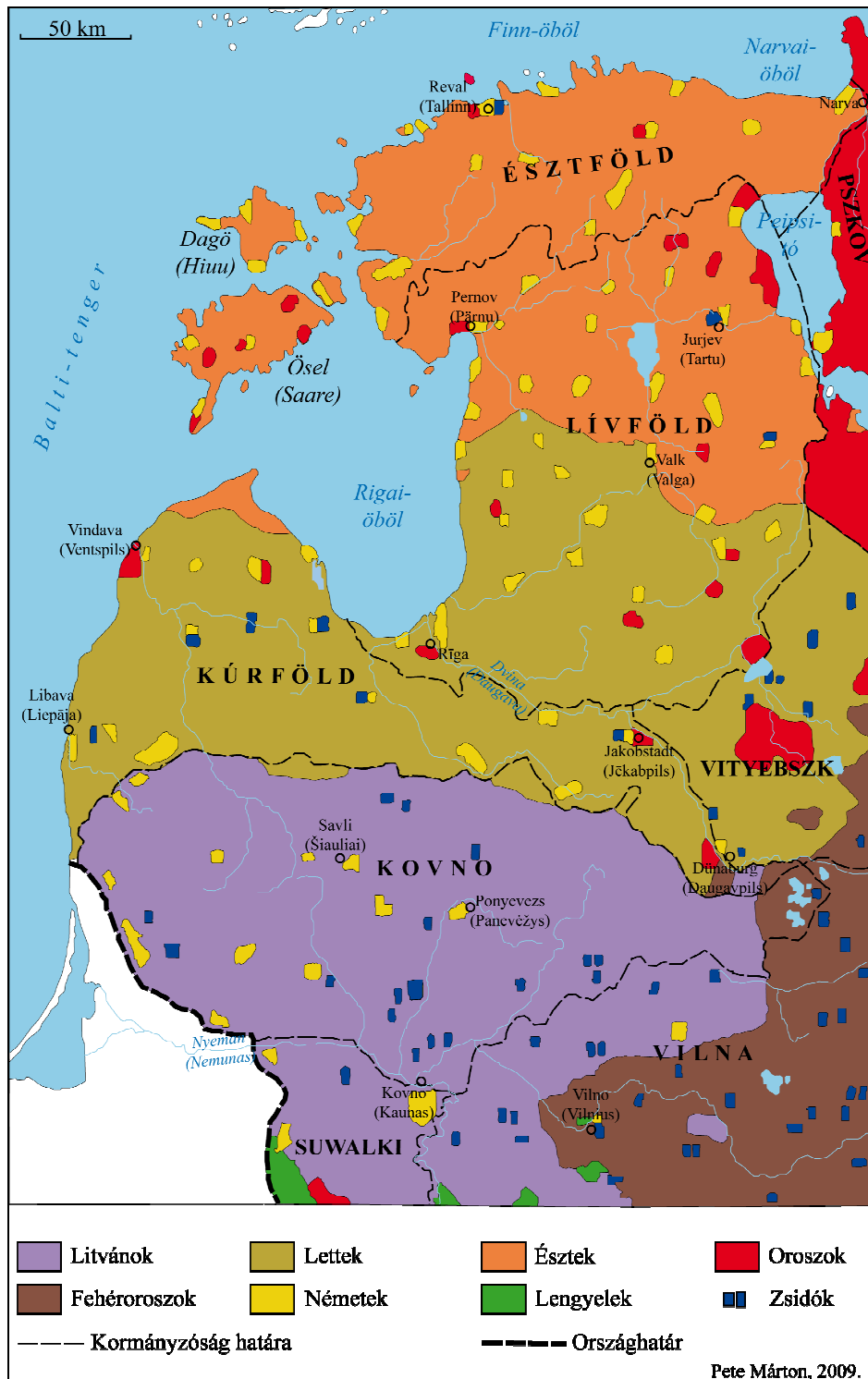
6. Az etnikai térszerkezet alakulása 1897-től az ezredfordulóig

6.1. A XIX.-XX. század fordulója

A balti területek etnikai térszerkezetének a legkorábbi időpontra készült, részletes statisztikai adatokkal alátámasztott ábrázolása – a Magyarországon elérhető szakirodalom alapján – az 1897. évi oroszországi népszámlálás alapján történt (PÁNDI L., 1993.). Ekkor a terület a cári Orosz Birodalom része volt, s mint ilyen, kormányzóságokra, azon belül kerületekre tagolódott. A Baltikum területét 7 kormányzóság fedte le, ezekből 4 (Észtföld, Lívöld, Kúrföld, Kovnói Kormányzóság) teljesen a mai balti államok területére esett, míg a másik 3 (Vityebszki-, Vilnói- és Suwalki Kormányzóság) csak részben (*1. ábra*).

A kormányzóságok területe nem mindenhol feleltethető meg egyértelműen a mai államterületeknek. Észtföld 4 körzete és Lívöld 9 körzetéből 5, valamint Valga városa alkotja a mai Észtország területét. A további 4 lívöldi körzet, valamint a Kúrföldi Kormányzóság és a Vityebszki Kormányzóság 3 körzete fedte le nagyjából a mai Lettország területét. Litvánia esete a leginkább összetett: a Kovnoi Kormányzóság teljesen, a Suwalki Kormányzóság pedig nagyrészt (a 7 körzetből 5) a mai Litvánia területére esik, a Vilnoi Kormányzóságnak azonban

csak körülbelül fele tartozik ide. Ezen kívül még a Kúrföldi Kormányzóság, valamint a Német Birodalom akkori területére is jutott a mai Litvániából (PÁNDI L., 1993.).

1. ábra Az Orosz Birodalom balti területeinek etnikai térszerkezete 1897-ben
 Forrás: Pándi L., 1995

Ha a jelenlegi országterületre számított statisztikai adatokat tekintjük, a három mai balti állam területén élő népesség 1897-ben 5 683 600 fő volt. Ebből a mai Észtország területére 993 000 fő, Lettországéra 1 929 300 fő, Litvániáéra pedig 2 761 300 fő jutott. Az összlakosság 29,2 %-a (1 660 900 fő) volt litván, 23,9 %-a (1 357 100 fő) lett, 15,9 %-a (906 100 fő) pedig észt, vagyis a három balti népcsoport adta az összlakosság 69 %-át. A legjelentősebb nem balti népcsoport ekkor a lengyel volt, az összlakosság 9,7%-át (550 300 fő) alkotva. Utánuk következett a zsidó kisebbség 8,7 %-kal (492 300 fő), az orosz 5,2 %-kal (296 400 fő), a német 5,1 %-kal (288 800 fő) és a fehérorosz 1,8 %-kal (105 700 fő). A többi kisebbség együttesen az összlakosság mintegy fél százalékát (26 000 fő) jelentette.

A mai államhatároknak megfelelően vizsgálódva a három állam közül csak Észtországot tekinthetjük homogénnek. Az 1897-es adatok szerint a mai Észtország területét 89,4 %-ban észték lakták. A kisebbségek aránya összesítve alig haladta meg a 10 %-ot, nagyobb részük a nagyvárosokban élt, ahol az észték aránya az országos átlagnál alacsonyabb volt (Tallinn: 61,9 %, Tartu: 68,6 %).

Ezzel szemben Lettország és Litvánia területe etnikai szempontokat illetően igencsak összetett képet mutatott. A lettek aránya 68,3 %, a litvánoké 59,3 % volt saját államaik mai határai között. Litvánia területén élt a már említett legnépesebb kisebbség, a lengyelek túlnyomó része, ezen kívül mindkét országban jelentős (százezres) számban éltek oroszok, németek és zsidók (1. táblázat).

	Észtország		Lettország		Litvánia	
	fő	%	fő	%	fő	%
Litván	–	–	24 400	1,3	1 636 500	59,3
Lett	8 500	0,9	1 318 100	68,3	30 000	1,1
Észt	888 100	89,4	18 000	0,9	–	–
Lengyel	2 300	0,2	65 200	3,4	482 800	17,5
Zsidó	5 000	0,5	122 600	6,4	364 700	13,2
Orosz	45 700	4,6	154 700	8,0	96 000	3,5
Német	34 100	3,4	137 000	7,1	117 700	4,3
Fehérorosz	–	–	79 700	4,1	26 000	0,9
Egyéb	9 300	0,9	9 100	0,5	7 600	0,3
Összesen	993 000	100	1 928 800	100	2 761 300	100

1. táblázat A balti államok nemzetiségei összetétele, 1897.

(a jelenlegi államhatárok alapján)

Forrás: Eberhardt, P., 2003

Az egyes nemzetiségek területi eloszlását az *1. ábra* mutatja. Ugyanez az ábra azonban nem sokat árul el a városok nemzetiségi összetételéről, noha a nem balti népek jelentős része a nagyobb városokban élt. Már említettük, hogy Észtországban az összlakosság majdnem 90 %-a észt volt, a nagyobb városokban (Tallinn, Tartu) azonban az észtek aránya jóval alulmúlta az országos átlagot. Az észt területek legnépesebb városában, a közel 67 ezer lakosú Tallinnban az összlakosság 61,9 %-át alkották az észtek, mögöttük 16 %-kal a német, majd alig 2 %-kal a zsidó népesség következett.

Lettország mai területén a lettek aránya 68,3 % volt, de legnagyobb városukban, a 280 ezres Rīgában arányuk mindössze 45 % volt, s ezzel csak relatív többséget alkottak. Emellett országos arányuknál kisebb mértékben részesedtek más városok lakosságából is (Ventspils 57,9 %, Jelgava 45,7 %, Liepaja 38,6 %, Daugavpils 30,0 %, Rēzekne 7,7 %). Rīgában a lettek mellett jelentős volt a német (24 %) és az orosz (16,3 %) kisebbségek súlya, emellett kisebb arányban éltek itt zsidók (6 %), lengyelek (4,8 %) és észtek (1,3 %) is.

Litvánia területén különösen magas volt a más nemzetiségűek aránya. A jelenlegi országhatárokon belül az összlakosság alig 60 %-a volt litván. Arányuk az ország északi felében az átlagnál magasabb (Kovno kormányzóságban a lakosság 65,9 %-a volt litván), a déli területeken ellenben alacsonyabb volt, egyes járásokban 20-30 %-ot, a nagyobb városokban pedig csak néhány százalékot tett ki. Kaunas 71 ezer lakosának 6,6 %-a, a 154 ezer lakosú Vilnius népességének pedig mindössze 2 %-a volt litván. A lakosság viszonylagos többségét Kaunasban a zsidók (35,3 %), Vilniusban a fehéroroszkok (25,9 %) adták. Jelentős (10 % feletti) volt továbbá a lengyelek és az oroszok aránya (PÁNDI L., 1993.).

Az 1897-es népszámlálás nyújtotta információk nyomán egy igen színes etnikai mozaik rajzolódik ki a Baltikum térségében. A vidéki térségekben jobbra elkülöníthető etnikai tömböket a nagyvárosok nemzetiségi sokszínűsége „mosta össze”, s így a különböző népcsoportok térbeli együttélése igen magas fokúvá vált.

6.2. Az önállóság első időszaka

Az Orosz Birodalomnak az első világháború és a szocialista forradalom okozta hanyatlása megteremtette a lehetőséget a birodalom peremterületein élő népek számára az önálló államiság megteremtésére. Így válhatott függetlenné 1918-19 során Észtország, Lettország és Litvánia is.

	Észtország		Lettország		Litvánia	
	fő	%	fő	%	fő	%
Litván	–	–	25 900	1,4	1 856 400	69,2
Lett	4 000	0,4	1 395 000	73,4	9 000	0,3
Észt	977 600	92	7 700	0,4	–	–
Lengyel	1 500	0,1	59 900	3,2	409 600	15,3
Zsidó	4 400	0,4	94 400	5	220 600	8,2
Orosz	46 600	4,4	201 800	10,6	69 400	2,6
Német	16 200	1,5	69 900	3,7	90 500	3,4
Fehérorosz	–	–	3 6000	1,9	9 700	0,4
Egyéb	12 400	1,2	9 400	0,5	19 000	0,7
Összesen	1 062 700	100	1 900 000	100	2 684 200	100

2. táblázat A balti államok nemzetiségei összetétele a két világháború között, a jelenlegi államhatárok alapján Forrás: Eberhardt, P., 2003

Az egyes nemzetállamok határainak kijelölésekor fontos szempont volt az adott területen a többséget alkotó népcsoport. Így az országok két világháború közötti területe nem egyezik pontosan a mai országterületekkel.¹ Litvánia esetében mindenképpen megemlítendő, hogy Lengyelországhoz került ún. „Vilnusi terület”, amely népességi szempontból különösen jelentős, mivel itt helyezkedett el a Baltikum (akkor) második legnagyobb városa, Vilnius.

A könnyebb összehasonlíthatóság érdekében azonban vizsgálatainkat a jelenlegi országhatárok alapján végeztük el (2. táblázat) (EBERHARDT, P., 2003). Mivel a két világháború közti népességadatok mindhárom országban különböző időpontokból származnak (Észtország 1922-es, Lettország 1930-as, Litvánia pedig 1923-as, ezen belül a Memel-vidék 1925-ös adatait ismerjük), az adatok összesítése számos kérdést vet fel a pontosságot és az összehasonlíthatóságot illetően. A tendenciák azonban mérvadóak lehetnek számunkra.

Ezek a tendenciák azt mutatják, hogy az előző népszámlálás óta bekövetkezett változások – az első világháború és az önálló államok megalakulása – a homogenizálódás irányába tolták el a nemzetiségi szerkezetet. Miközben a népességszám alig változott, a balti népek aránya megnövekedett az összlakosságon belül (a korábbi kétharmados arányról háromnegyedre), s ez a többi etnikum arányának és számának csökkenésével járt együtt. Különösen megfogyatkozott a zsidó és a német lakosság (több, mint százezer fővel csökkent a számuk),

¹ Az eltérés Litvánia szempontjából különösen jelentős a két határvonal között: az 1945 utáni határokat tekintve mintegy félmillióval több lakosa lett volna a két világháború között. Ugyanakkor Észtország és Lettország esetében 50 ezer fővel kevesebb lett volna a népességszám, de ez az össznépességhez viszonyítva kevesebb, mint 5 %-os eltérést jelent. Forrás: Eberhardt, P., 2003

de a lengyelek és a fehéroroszk lélekszáma is jelentősen visszaesett. Ezzel együtt a balti népcsoportokhoz tartozók száma folyamatosan emelkedett, különösen a magas természetes szaporodási értékeket mutató litvánoké (több, mint 200 ezer fővel) (EBERHARDT, P., 2003).

A három állam közül Lettországra több időpontból is állnak rendelkezésre adatok az 1920-as, 1930-as évekből, s ezek azt mutatják, hogy a nemzetiségi szerkezet az időszakon belül nagyjából stabil maradt, ez pedig egyértelműen bizonyítja, hogy a világháborúval, majd az új államhatárok meghúzásával együtt járó népességmozgások rövid időszaka után a nemzetiségekhez tartozók jelentős része hosszú távon a helyben maradáást választotta.

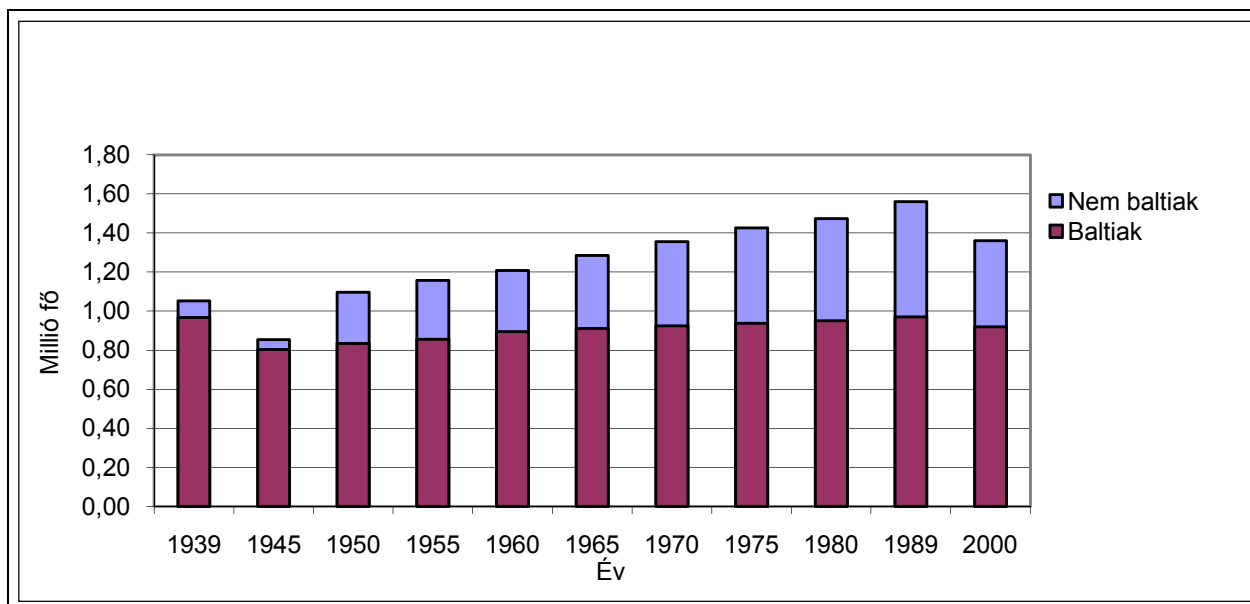
6.3. A II. világháború és következményei

A második világháború során a három ország előbb szovjet (1940), majd német (1941), végül pedig ismét szovjet (1944) megszállás alá került, s ez hatással volt az országok etnikai összetételére is. A német megszállás a zsidó lakosság teljeskörű deportálásával járt, mely következtében a háború előtti több, mint 300 ezres balti zsidó közösségből alig pár ezren maradtak. A szovjet megszállások során pedig a szovjetek szempontjából megbízhatatlannak tartott elemeket telepítették ki a Szovjetunió keletebbi területeire. Nemzetiségi szempontból a megbízhatatlanokat a nem oroszul beszélők jelentették. Ezért a második – végleges – szovjet megszállás elől több százezer (nagyobbrészt német anyanyelvű, kisebb részben az államalkotókhöz tartozó) lakos menekült el a három állam területéről.

A második világháború végére a zsidók deportálása, a front átvonulása 1944-45-ben és a német anyanyelvű lakosság elmenekülése miatt az embervesztések óriásiak voltak. Az utolsó békeév, 1939 népességszámához képest 1945-re Észtország lakossága mintegy 19 %-kal, Lettországé 27 %-kal, Litvániáé pedig 23 %-kal csökkent (VON RAUCH, G., 1994). A nagymértékű népességcsökkenés a termelés háború utáni újraindításakor munkaerőhiányhoz vezetett, amelyet a szovjet vezetés a Szovjetunió többi részéből idetelepített dolgozókkal kívánt fedezni. Ebben a kezdeményezésben már megjelent a russzifikálás, a szovjethatalomhoz lojálisabbnak tartott orosz népesség és az orosz nyelv meghatározóvá tételének szándéka is.

A szocialista iparosítás megindulásával az egyre növekvő mértékű, főképp az ipari munkahelyek tömegét kínáló városokba irányuló betelepülés megváltoztatta a nemzetiségi arányokat a három államban. A betelepülők túlnyomó része orosz anyanyelvű volt, a csekélyebb számban betelepülő egyéb nemzetiségűek (grúzok, örmények, moldávok és egyéb

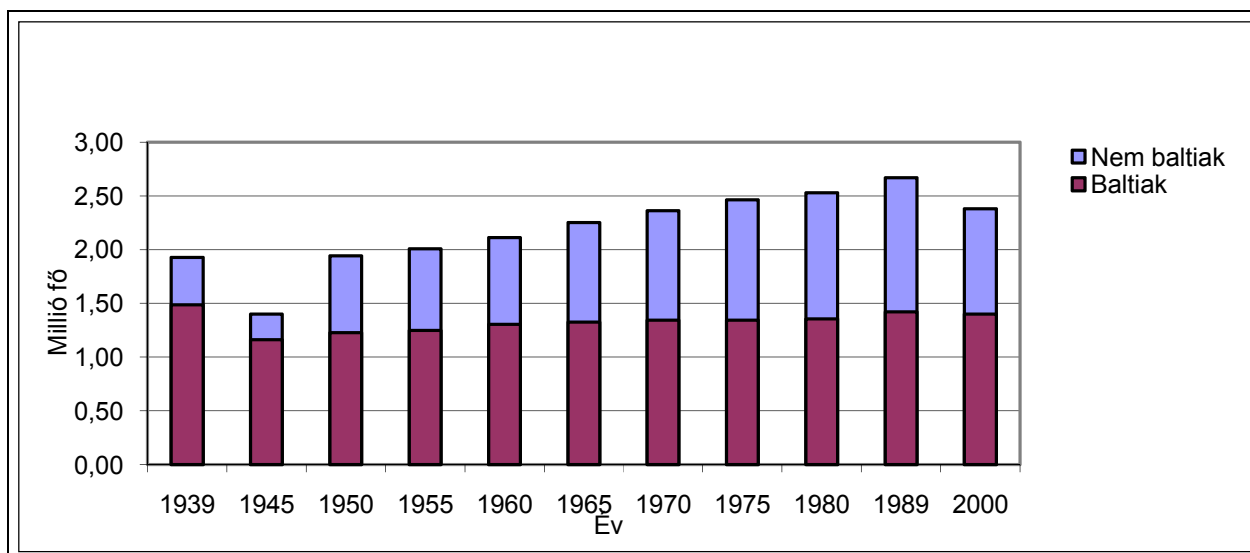
szovjet népek) esetében pedig az orosz játszotta az összekötő nyelv szerepét, ezért érdekeik inkább az oroszokéval, mintsem a baltiakéval esett egybe.

2. ábra A baltiák és az összlakosság számának alakulása Észtországban 1939-2000 között

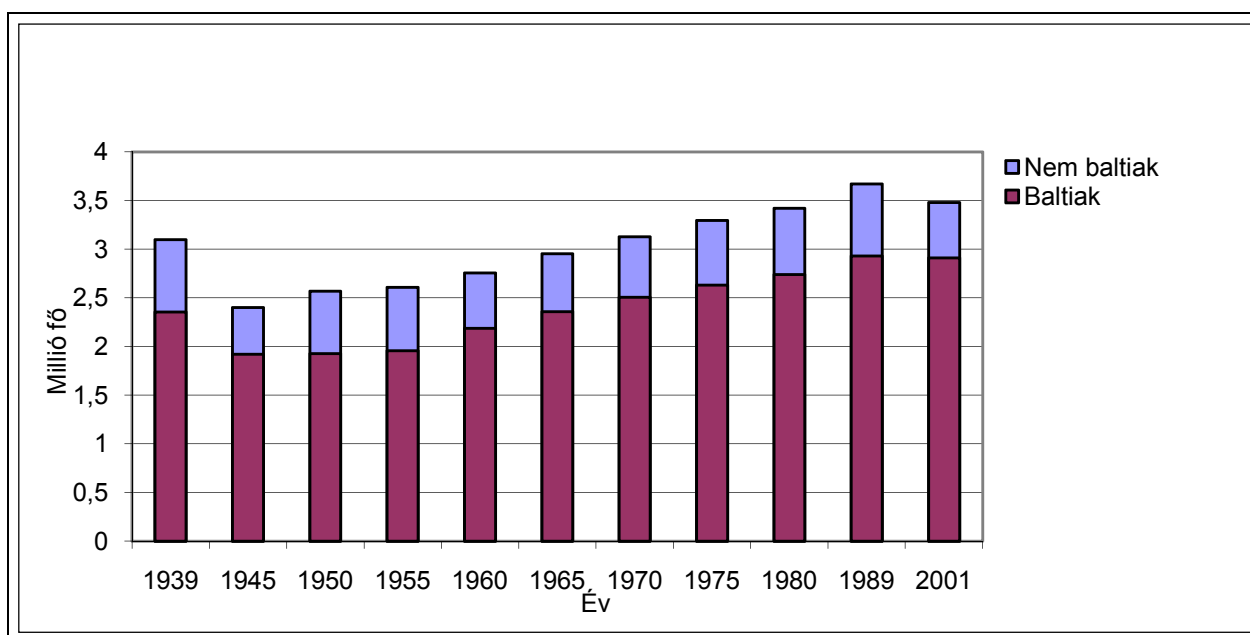
Forrás: VON RAUCH, G. (1994), illetve Népszámlálások

A legmagasabb arányt a betelepülők Lettországnak érték el, 1989-ben a lakosság több, mint 46 %-át a nem balti kisebbségek alkották, s jelentős részük – mint azt a 3. ábra is mutatja – 1945 után került az országba. Lettország azért volt különösen vonzó, mert itt volt a legnagyobb fokú az iparosodottság a három állam közül. Észtország ugyancsak fejlett iparral rendelkezett, s itt is dinamikus emelkedett a betelepülők száma, ugyanakkor az összlakosságon belüli arányuk alatta maradt Lettországnak (2. ábra). Litvánia – ahol a munkaerőt kevésbé felszívni képes mezőgazdaság szerepe jóval nagyobb, az iparé pedig kisebb volt, mint a másik két országban – adott legkevésbé munkalehetőséget a betelepülőknek, ezért itt alacsonyabb szinten maradt a bevándorlás (4. ábra) (VON RAUCH, G., 1994).

3. ábra A baltiak és az összlakosság számának alakulása Lettországon 1939-2000 között

Forrás: VON RAUCH, G. (1994), illetve Népszámlálások

4. ábra A baltiak és az összlakosság számának alakulása Litvániában 1939-2001 között

Forrás: VON RAUCH, G.(1994), illetve Népszámlálások

Összességében megállapíthatjuk a korszakról, hogy a két világháború közötti időszakban említett homogenizálódás csúcspontjaként az 1945-ös (becsült) népességadatok idején volt a legmagasabb, körülbelül 83,4 % az észtek, lettek és litvánok aránya az össznépességben belül.

A nagyarányú szovjet (ezen belül túlnyomórészt orosz) betelepülés révén azonban a három balti nép súlya az össznépelességen belül fokozatosan visszaesett, s az 1989-es népszámlálás idején érte el a minimumát, 67,3 %-ot (EBERHARDT, P., 2003).

Ellu Saar három időszakot különített el a bevándorlás időszakában, attól függően, hogy kik és milyen végzettséggel érkeztek. Saar szerint közvetlenül a második világháború után a magasabb végzettségű állami és pártfunkcionáriusok, az 1960-as évektől a középszintű végzettséggel rendelkező ipari munkások, míg az 1980-as évektől a képzettség nélküli fiatalok alkották a bevándorlók többségét (SAAR, E. , 1992). Ez persze közel sem jelent kizárólagosságot: kétkezi munkások már a negyvenes években is érkeztek – mint említettük – a termelés újraindítása végett, a magasabb rangú pártalkalmazottak cseréje pedig folyamatos volt a négy évtized során. Tény azonban, hogy idővel egyre nagyobb arányban érkeztek olyanok, akik a magasabb balti fizetések érdekében bármilyen munkát hajlandóak voltak elvállalni, beilleszkedni azonban nem kívántak a államalkotó nemzethez tartozók közé. Ez fokozta a helyi lakosság ellenérzését a bevándorlókkal szemben, s a sérelmek kihatással voltak a későbbi történésekre.

6.4. Az 1990-es évek változásai

6.4.1. A népesség változása számokban

	Népesség (fő)		Változás	
	1989	2000/2001	Fő	%
Litván	2961449	2940723	-20726	-0,7%
Lett	1395121	1372072	-23049	-1,7%
Észt	967191	919500	-47691	-4,9%
Orosz	1724804	1320511	-404293	-23,4%
Lengyel	321418	294072	-27346	-8,5%
Fehérorosz	210582	144535	-66047	-31,4%
Ukrán	185161	97673	-87488	-47,2%
Egyéb	141305	127432	-13873	-9,8%
Összesen	7907031	7216518	-690513	-8,7%

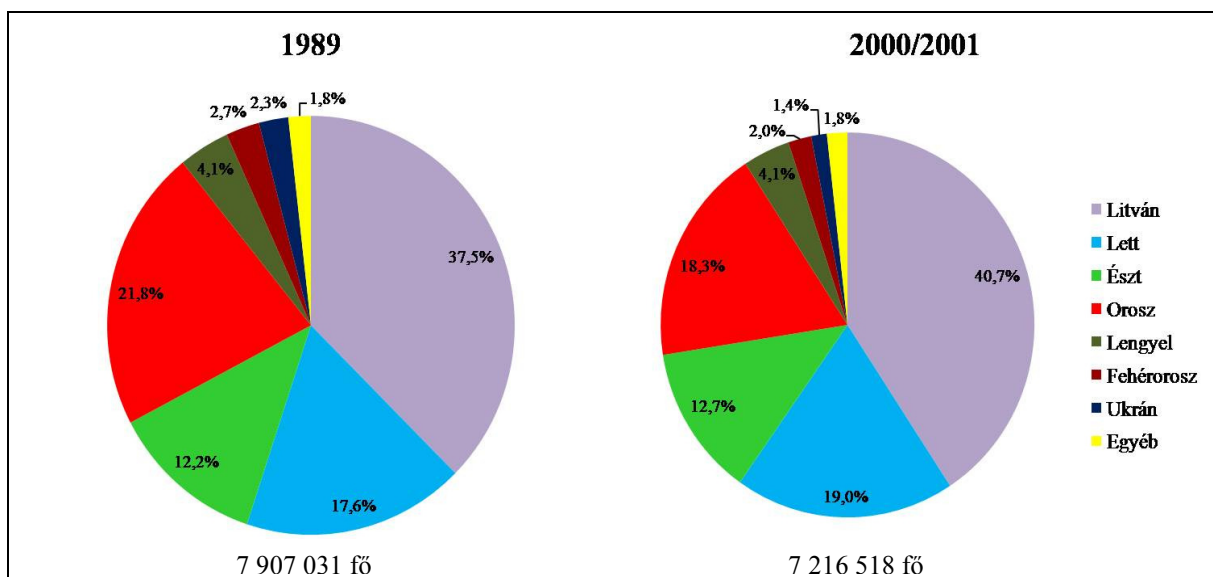
3. táblázat Az egyes népcsoportok számának és arányainak változása a balti államokban 1989 és az ezredforduló között Forrás: Eberhardt, P. (2003), illetve Népszámlálások

1989 és az ezredforduló között a balti államok népessége mintegy 690 ezer fővel, azaz megközelítőleg 8,7 %-kal csökkent (3. táblázat). A népességszám-csökkenésen belül az

államalkotó nemzetekhez tartozók száma 91 ezer fővel (1,7 %-kal) csökkent, ami a természetes fogyásnak tudható be. Az utóbbi évtizedeket ugyanis a halálozási ráta lassú, de biztos emelkedése és a születési ráta ennél valamelyest dinamikusabb csökkenése jellemezte, s ez vezetett ahhoz, hogy a balti államokban az 1990-es évek elejére (Litvániában csak az évtized közepére) elkövetkezett az a pont, amikor a természetes szaporodás természetes fogyásba csapott át, az ezredfordulóra pedig már mindhárom államban folyamatossá vált a népesség fogyása (STADELBAUER, J. 1999).

A fent említett két időpont között az oroszok száma 400 ezer fővel, vagyis 23,4 %-kal csökkent, s ha ehhez hozzávesszük az oroszokhoz nyelvileg és kulturálisan közel álló fehéroroszkokat és ukránokat is (mely népcsoportok fogyása arányaiban még az oroszot is felülmúlta), majdnem 588 ezer fő, az összes fogyás 80 %-a e három népcsoport fogyására vezethető vissza. Az államalkotó népek természetes fogyási rátáját tekintve nyilvánvaló, hogy a magas arányú fogyás mögött nem elsősorban a természetes fogyás, hanem a kivándorlás áll.

Arról nem állnak rendelkezésre pontos adatok, hány fő írható a kilencvenes évekbeli kivándorlás számlájára, de valószínűsíthető, hogy a nem államalkotó nemzetiségekhez tartozók közül „elfogyottak” nagy része kivándorolt. Egyes források szerint (MEŽS, I. – BUNKŠE, E. – RASA, K., 1994) csak 1994-ig mintegy 200 ezer ember hagyta el a három államot (ezen belül 90 ezer Lettországot), s a kivándorlók túlnyomó többsége orosz volt, míg mások szerint (STADELBAUER, J., 1999) 1990 és 1997 között egyedül Észtországból 109 500 ember vándorolt ki – a legfontosabb célpont természetesen itt is Oroszország volt.

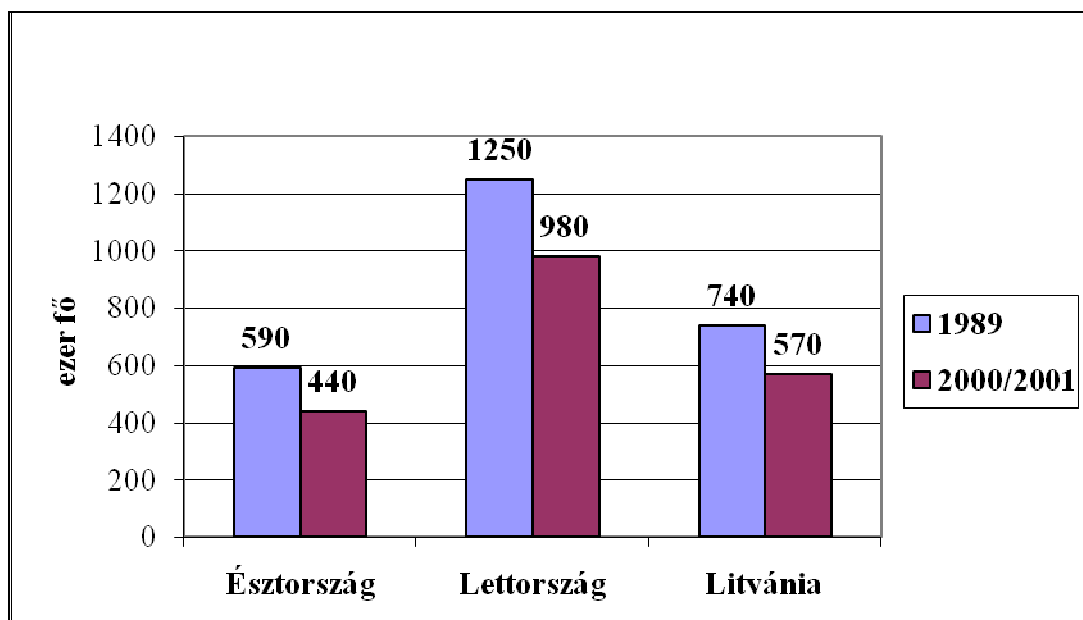

5. ábra Az egyes népcsoportok arányainak megváltozása a balti államokban 1989 és az ezredforduló között Forrás: RAUCH, G. VON (1994), illetve Népszámlálások

A nagymértékű és szelektív kivándorlás hatására a balti államok nemzetiségi szerkezete az évtized folyamán jelentősen átalakult. Az említett három nemzetiség, különösen az oroszok aránya nagymértékben visszaesett, más nemzetiségeké stagnált, míg az államalkotók részaránya megnövekedett. Így az egyes népcsoportok között a lettek népességszámában megelőzték az oroszokat, a nem balti népek aránya pedig 32,7 %-ról 27,6 %-ra esett vissza (5. ábra).

6.4.2. A változások okai

A kilencvenes évek legfontosabb folyamata az anyanemzethez tartozók arányának növekedése és a kisebbségek relatív számának csökkenése volt. 1990 után sok orosz ajkú lakos – aki a megelőző évtizedekben költözött a Szovjetunió valamely balti tagállamába – vándorolt vissza Oroszországba, így elsősorban a mindhárom államban a legnagyobb kisebbségként számon tartott orosz etnikum aránya esett vissza a legnagyobb mértékben. Mint korábban már említettük, a bevándorlás, ezzel együtt pedig a kisebbségek aránya Lettországnak volt a legmagasabb, ezért itt vált a legnagyobb mértékűvé a népességszám visszaesése (6. ábra) (MEŽS, I. – BUNKŠE, E. – RASA, K., 1994).

6. ábra A nem balti népcsoportok számának változása a balti államokban
 Forrás: VON RAUCH, G. (1994), illetve Népszámlálások

A nagymértékű kivándorlást több különböző tényező motiválta. Az egyik legfontosabb a rendszerváltás és az azzal együtt bekövetkező gazdasági visszaesés volt, melynek következtében több százezeren veszítették el munkahelyüket, köztük sok orosz is, akik a munkanélküliség és az idegenné váló légkör miatt az Oroszországba való visszavándorlást választották.

A gazdasági nehézségek mellett azonban a balti államok orosz lakosságának egy másik, ha lehet, még nagyobb megpróbáltatással kellett szembenéznük az 1990-es évek elején. A három balti állam közül a két, kisebbségek által nagyobb arányban lakott ország, Észtország és Lettország függetlenné válásuk után igen szigorú állampolgársági törvényt léptettek életbe (1993-ban, illetve 1990-ben). A törvény éles határt vont a második világháború előtt már az országokban élők és azok leszármazottai, illetve a negyvenes évektől kezdődő bevándorlási folyamat során betelepült kisebbségek közé, s ez utóbbiak számára nem adta meg automatikusan az állampolgárságot. Ennek megszerzéséhez az új törvények alapfeltételnek tekintették a lett, illetve az észt nyelv ismeretét, melyet állampolgársági vizsga során kellett bizonyítani. A baltikumai oroszok döntő többsége azonban ekkoriban nem beszélte annak az országnak a nyelvét, ahol élt (ZOLTÁN A. , 2004). A helyi nyelvet beszélő oroszok aránya Litvániában volt a legmagasabb (33,4 %), éppen abban az országban, ahol a legkisebb volt a részarányuk (1989-ben 9,4%). Észtországban és Lettországban viszont (ahol a lakosság 30,3, illetve 34 %-a volt orosz) az e kisebbséghez tartozók 13,7, illetve 21,1 %-a beszélte az adott állam nyelvét (STADELBAUER, J. 1999). Így az oroszok túlnyomó része nem kaphatta meg az állampolgárságot, s habár továbbra is az adott országban maradhatott, elesett számos állampolgári jogtól. Ilyen volt többek közt a szavazati jog, a közalkalmazotti munkahelyhez jutás vagy a földtulajdonlás joga, amelyek már alapvető egzisztenciájukban is komoly problémát okoztak az érintetteknek (KÁDÁR J. , 2002). Az oroszok jelentős része az ex-lex állapotból való kitörést az Oroszországba való ki-, illetve visszavándorlásban látta. A kivándorlás folyamata a kilencvenes évek elején volt a legerősebb, s csökkenő mértékben ugyan, de végigkísérte az egész évtizedet.

6.4.3. A helyben maradt kisebbségek

A 3. táblázatból láthatjuk, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozók többsége a kedvezőtlen helyzet ellenére is a helyben maradáást választotta. Ennek számos oka lehetett.

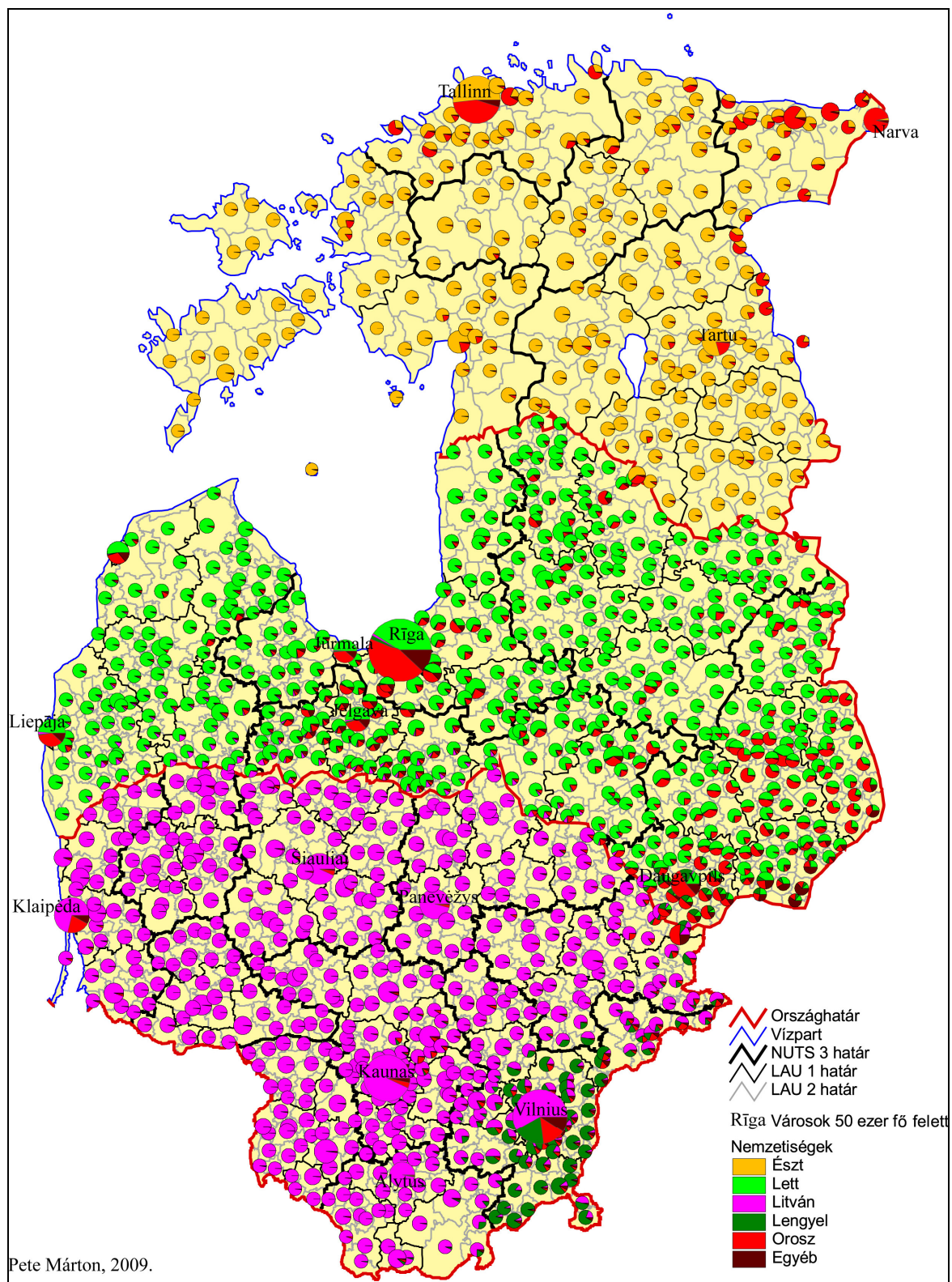
Egyfelől az állampolgárság megvonása nem volt teljeskörű. Litvániában ugyanis – ahol a teljes lakosság 82 %-a litván volt – az 1991-es állampolgársági törvény automatikusan megadta minden lakosnak a litván állampolgárságot, nyelvtudástól függetlenül (KÁDÁR J. , 2002), így ebben az országban nem állt törvényi akadály az egyéni boldogulás útjába.

Másfelől az anyaországba történő visszavándorlás sem volt könnyen járható út. A többi szovjet utódállam a balti országokénál mélyebb gazdasági problémákkal küzdött, így az oroszok, ukránok, fehéroroszkok számára a nyelvi környezeten kívül semmi más vonzó tényezőt nem jelentett az anyaország. A helyi nyelv megtanulásával viszont helyben juthattak munkához, ezért sokan nem a kivándorlást, hanem a beilleszkedést választották. A balti államokban élő oroszok három jellegzetes kilencvenes évekbeli viselkedésformája közül – az ellenállás, a nyelv megtanulása, illetve alkalmazkodás a kultúra megőrzésével – fokozatosan az utóbbiak váltak uralkodóvá (SMITH, G. , 1999).

Paradox módon a három állam nyugat felé fordulása – ami miatt egyébként az orosz nyelvet beszélők hátrányos helyzetbe kerültek – is segítette a helyben maradtakat. A balti államok ugyanis már a kilencvenes évek elején elindultak az európai integráció felé vezető úton. Az Európai Unió viszont az állampolgárság kérdésének rendezésében volt érdekelt, ezért nyomás alatt tartotta Észtországot és Lettországot az állampolgársági törvények enyhítése érdekében. Emellett pedig jelentős anyagi támogatásokat nyújtott a kisebbségek észt és a lett nyelvtanulásához (többek között a PHARE program által) (KÁDÁR J., 2002).

A fentiekből láthatjuk, hogy kilencvenes években fokozatosan megerősödött az állam integráló és a kisebbségek integrálódó szándéka, s úgy tűnik, ez meghozta az eredményét. Ezt jól példázza egy, az 1989-es és a 2000-es észtországi népszámlálások nyelvtudásra vonatkozó kérdéseire adott válaszok eredményeit összehasonlító tanulmány, mely szerint az észtül beszélő oroszok aránya a bő egy évtizedes időszak alatt 15 %-ról 40 %-ra emelkedett. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a népszámlálások önbevalláson alapulnak, az észt nyelvet ténylegesen valamilyen szinten megtanulók aránya valószínűleg ennél magasabb. Ez pedig magas szintű beilleszkedési hajlandóságra és az állampolgárság szerepének felértékelődésére vall.

7. A balti államok etnikai térszerkezete az ezredfordulón

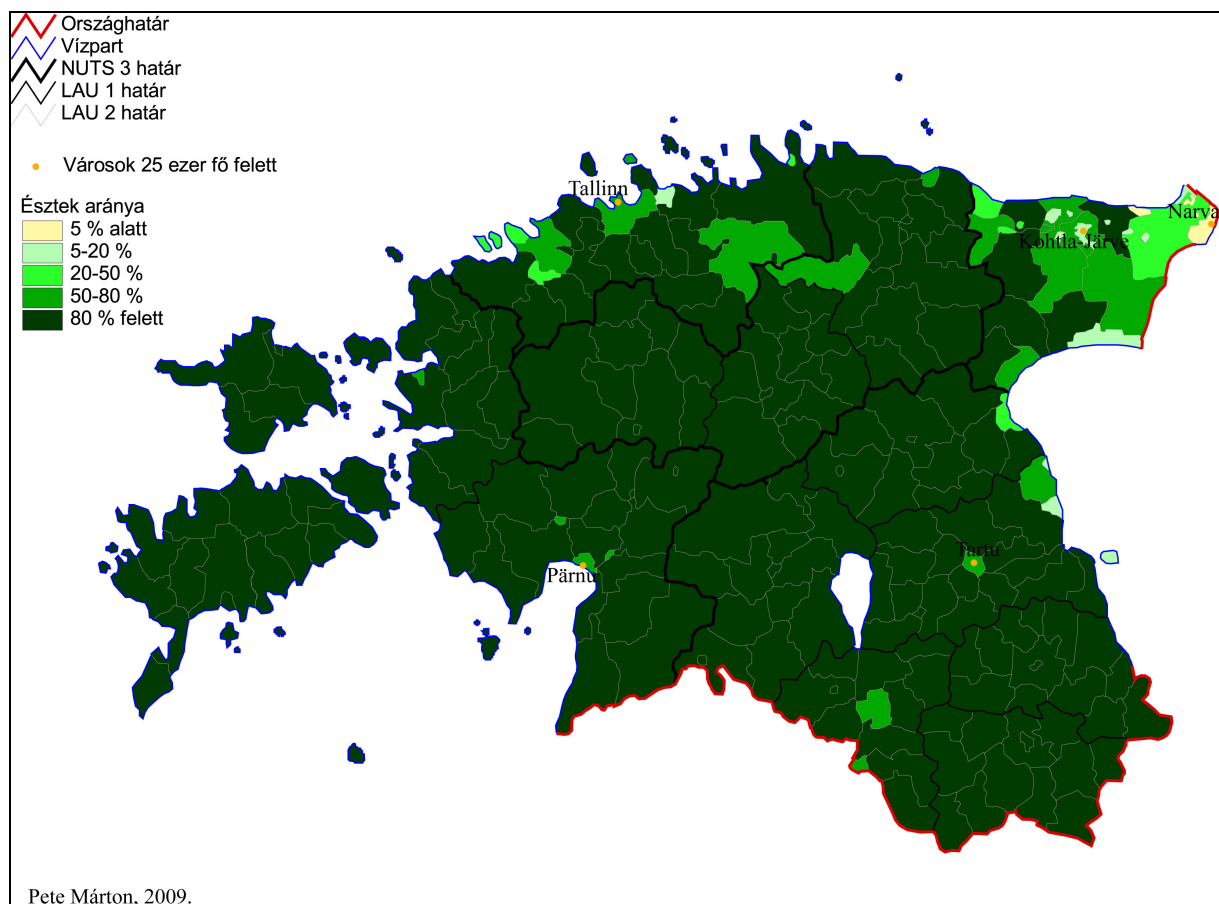

7. ábra A balti államok LAU 2-es szintű területgységeinek nemzetiségi összetétele, 2000-2001 Forrás: Népszámlálások

7.1. Az államalkotó nemzetekhez tartozók száma és aránya

7.1.1. Észtország

A 2000. évi észtországi népszámlálás alapján az ország lakossága 1 364 809 fő volt. Az összlakosság 67,5 %-a (921 740 fő) vallotta magát az államalkotó nemzethez tartozónak, míg a legnépesebb kisebbség 29,4 %-os (401 788 fő) részesedéssel az orosz volt. A többi kisebbség aránya ehhez képest elenyésző: az ukránok 0,9 %-kal (12 321 fő), a fehéroroszkok 0,37 %-kal (5 091 fő), a finnek 0,36 %-kal (4 882 fő), a lettek pedig 0,1 %-kal (1 381 fő) részesedtek az összlakosságból. Az egyéb kisebbségekhez tartozók aránya 0,62 % (8 471 fő) volt, míg a lakosság 0,67 %-a (9 135 fő) nem tudta vagy nem akarta meghatározni a hovatartozását.

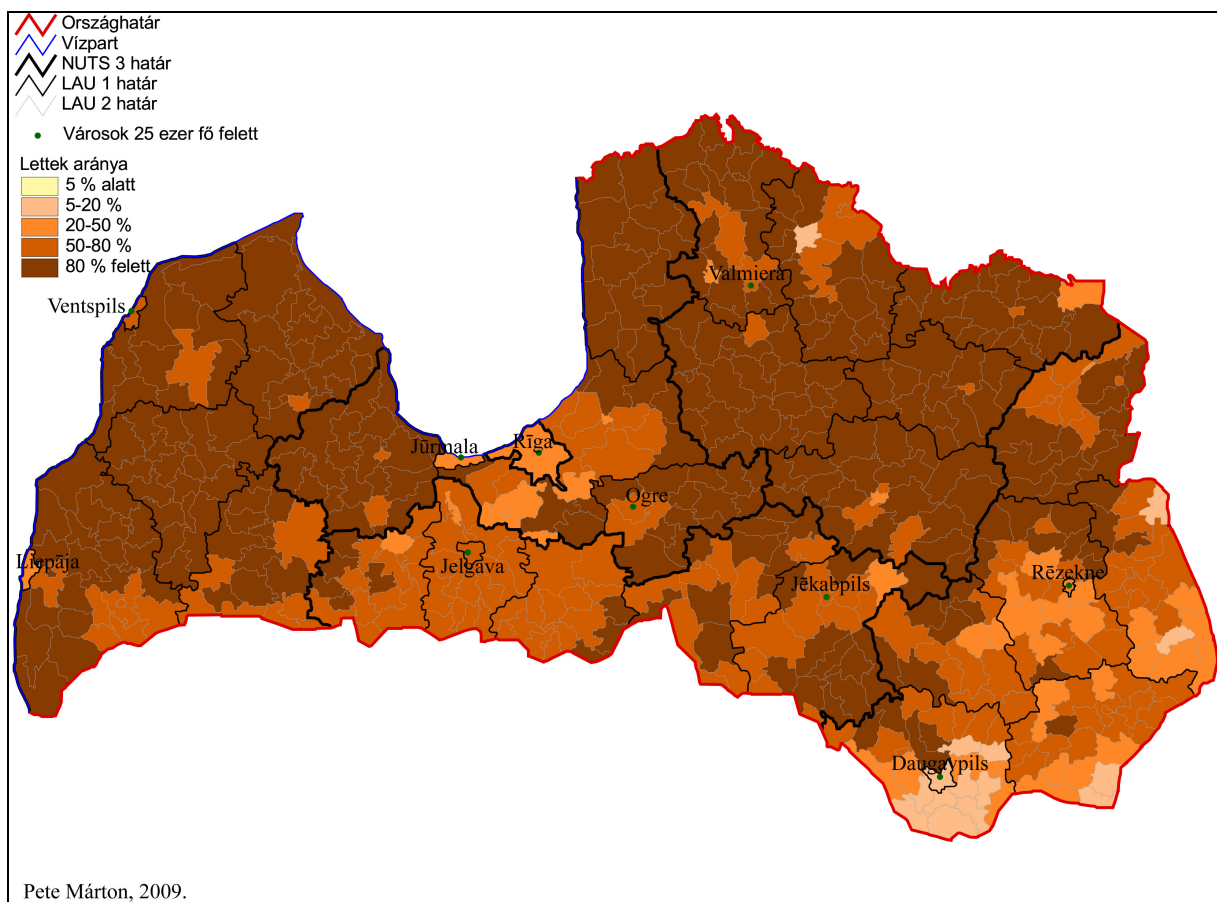
8. ábra Az észtek aránya Észtország LAU 2-es szintű területegységeiben, 2000.

Forrás: Népszámlálások

A 227 LAU 2-es szintű területegység közül 209-ben az észtek, 17-ben az oroszok alkották az abszolút többséget, míg egy területegységben, Püssi városában (1 872 fő) egyik nemzetiség sem kerül túlsúlyba (az oroszok aránya 49,5 %, az észteké 47,4 % volt). A legnagyobb városok közül Tallinnban (400 378 fő) 52,4 %, Tartuban (101 169 fő) és Pärnuban (45 500 fő) 79 % az észtek aránya, míg a keleti területek nagyobb városai közül Narvában (68 680 fő) 2,9 %, Kohtla-Järveben (47 679 fő) 14,7 % ugyanez az arány.

Az öt 25 ezer főnél népesebb városban él az össznépesség 48,6 %-a, az észteknek viszont csak 36,3 %-a. Ugyanakkor a területegységek több, mint négyötödében az észtek aránya meghaladta a 80 %-ot. A 2 ezer főnél kevesebb lakossal rendelkező egységekben (119 ilyen volt) az észtek aránya 89,7 % volt. Így megállapítható, hogy az észtek a falusias és kisvárosias térségeket lakják nagyobb arányban (8. ábra).

7.1.2. Lettország

9. ábra A lettek aránya Lettország LAU 2-es szintű területegységeiben, 2000.

Forrás: Népszámlálások

Lettország népességszáma 2000-ben 2 377 383 fő volt. A lakosság 57,7 %-a (1 370 703 fő) vallotta magát lettnek, 29,6 %-a (703 243 fő) orosznak, 4,1 %-a (97 150 fő) fehérorosznak, 2,7 %-a (63 644 fő) ukránnak, illetve 2,5 %-a (59 505 fő) lengyelnek. A litvánok aránya 1,4 % (33 430 fő), a zsidóké 0,4 % (10 385 fő), a romáké 0,3 % (8 205 fő), az észteké pedig 0,1 % (2 652 fő) volt. A fennmaradó 1,2 % (28 466 fő) más nemzetiséghez kötődött, illetve nem volt tisztában identitásával.

2000-ben Lettországot 539 LAU 2-es szintű terület egység alkotta. 479 terület egységet többségében lettek laktak, ebből 315-ben 80 % felett volt az arányuk. E túlnyomó többségben lettek lakta területeken az ország lakosságának mindössze 24 %-a élt.

A nagyvárosokban a lettek aránya jóval alulreprezentálta az összlakosságban mutatott részesedésüket. Az öt legnagyobb városban (Rīga, Daugavpils, Liepāja, Jelgava, Jūrmala) – amelyek lélekszáma meghaladta az 50 ezer főt – élt Lettország lakosságának 45,8 %-a, a letteknek azonban csak 31,8 %-a, vagyis a legnagyobb városokban az államalkotó nemzethez tartozók aránya 40 % volt. Az öt város közül abszolút többséget egyedül Jelgavában alkottak (51 %), míg a második legnagyobb városban, Daugavpilsben arányuk nem érte el a 16 %-ot (9. ábra).

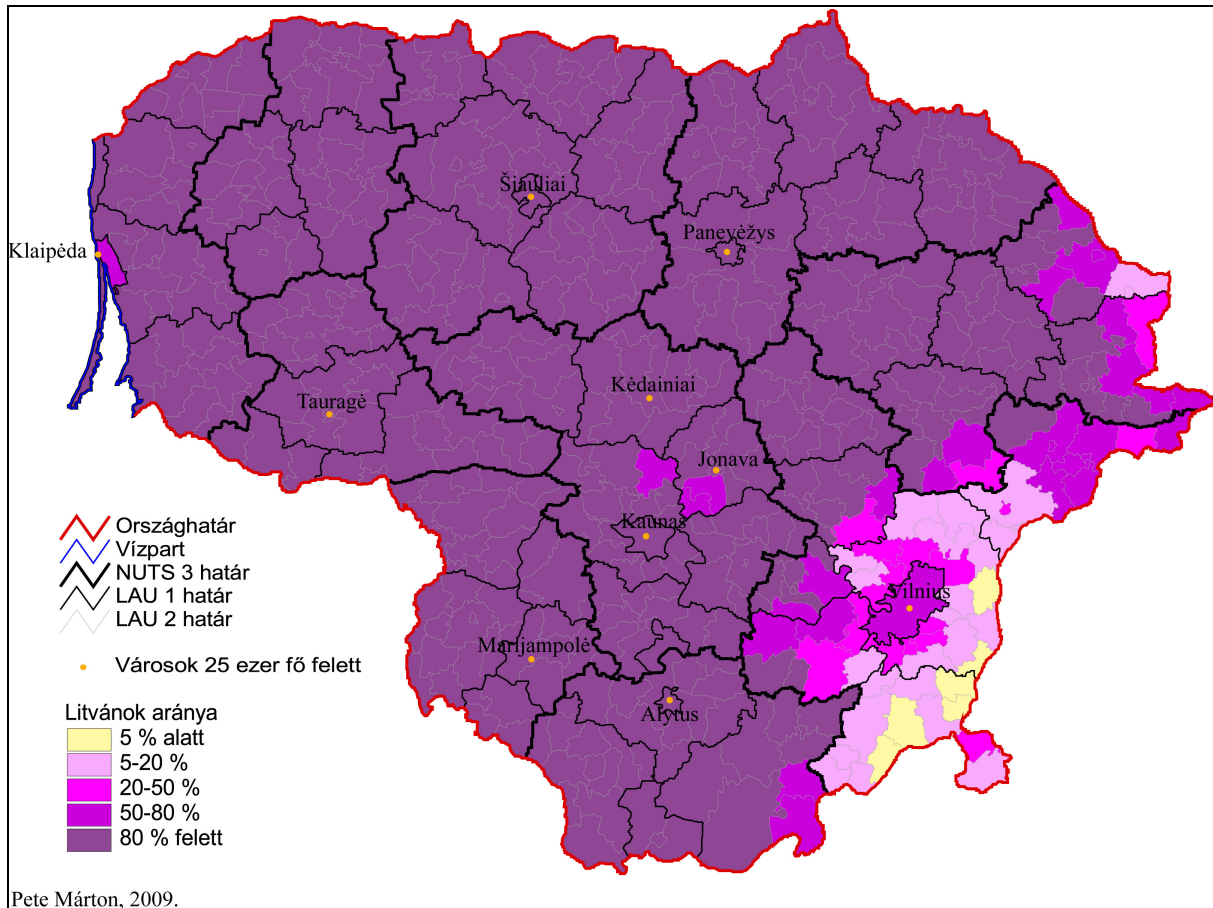
7.1.3. Litvánia

A másik két államtól eltérően Litvániában 2001-ben volt az utolsó népszámlálás. Ekkor az ország lakossága 3 483 972 fő volt, melynek 83,4 %-a (2 907 293 fő) az államalkotó nemzethez tartozónak vallotta magát. A legnagyobb lélekszámú kisebbség – a másik két balti államtól eltérően – nem az orosz, hanem a lengyel etnikum volt, arányuk az összlakosság 6,7 %-át (234 567 fő) jelentette. Őket követték az oroszok 6,3 %-kal (219 629 fő), majd a fehéroroszkok 1,2 %-kal (42 358 fő) és az ukránok 0,6 %-kal (21 941 fő). Az egyéb nemzeti kisebbségekhez tartozók aránya 0,7 % (23 378 fő) volt, míg a lakosság 0,9 %-nak (32 796 fő) etnikai hovatartozásáról nincsenek adataink.

Az 510 LAU 2-es szintű terület egységből 461-ben a litvánok, 37-ben a lengyelek, 1-ben pedig az oroszok alkottak abszolút többséget, míg 11 vegyes összetételű terület egységben mindegyik népcsoport 50 % alatti arányt képviselt.

A nem litván többségű terület egységek nagyjából zárt tömböt alkotnak a délkeleti-keleti országhatár mentén. Ebben a 49 egységben a litvánoknak mindössze 1,5 %-a él, a nemzetiségekhez tartozóknak (hozzávéve az ismeretlen nemzetiségűeket is) azonban a 26,8

%-a. Ha ehhez hozzávesszük a tömb közepén elhelyezkedő, ám 57,5 %-ban litván többségű Vilniust is, akkor elmondható, hogy a litvánoknak csak 12,4 %-a élt Litvánia délkeleti-keleti határai mentén, a kisebbségekhez tartozóknak azonban 67,8 %-a.

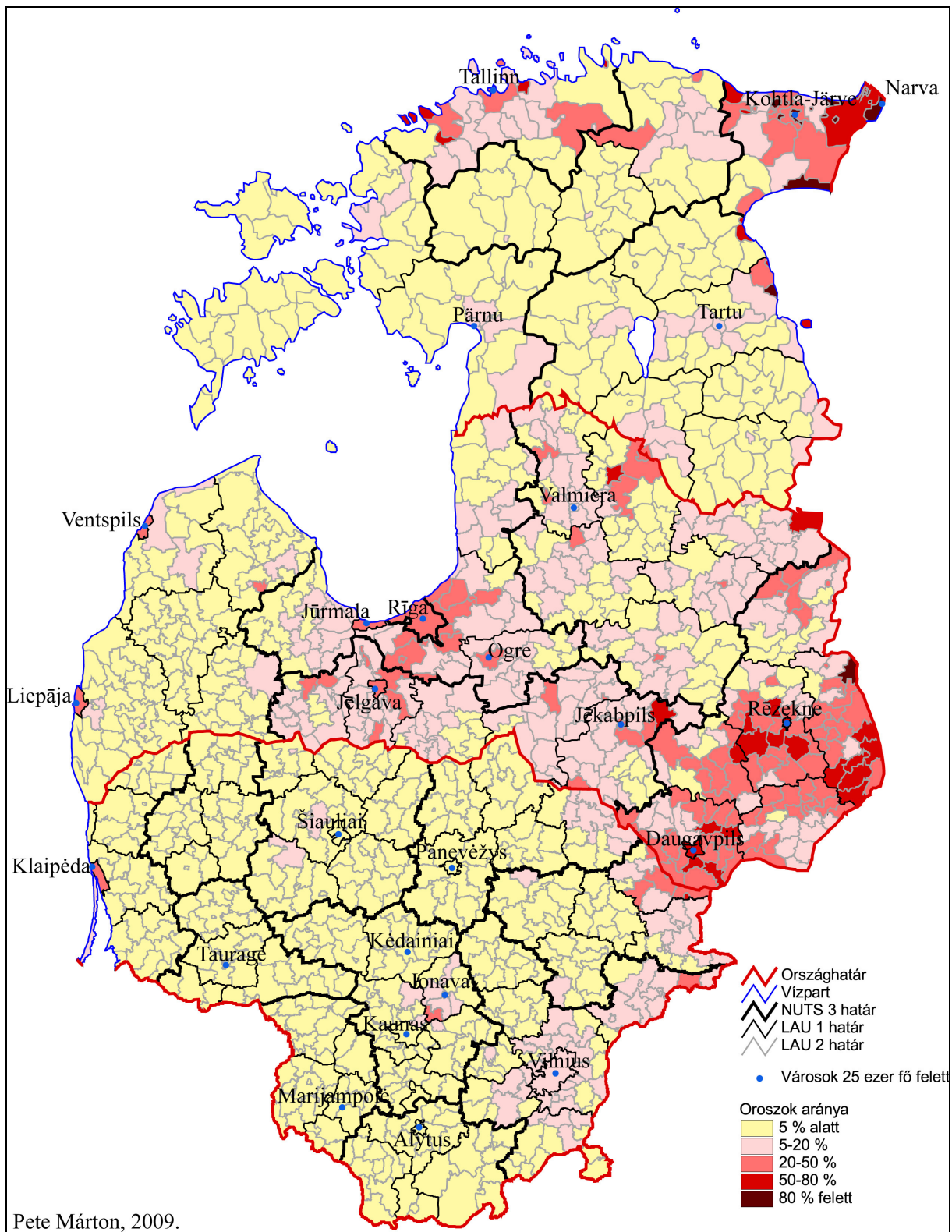
10. ábra A litvánok aránya Litvánia LAU 2-es szintű terület egységeiben, 2001.

Forrás: Népszámlálások

7.2. A nemzeti kisebbségek

7.2.1. Az orosz kisebbség

Az ezredfordulón a balti államok legnagyobb nemzeti kisebbsége az orosz volt. Összesen 1 324 660 fő, a három állam összlakosságának 18 %-a vallotta magát orosznak, s így – a litván és a lett ajkúak után – ez volt a harmadik legnépesebb népcsoport. A három ország között meglehetősen egyenlőtlen az orosz anyanyelvű lakosság megoszlása: a többségük, 53,1 %-uk Lettországbán élt, míg Észtországban 30,3 %-uk, Litvániában 16,6 %-uk lakott.

11. ábra Az oroszok aránya a balti államok LAU 2-es szintű területegységeiben, 2000-2001
 Forrás: Népszámlálások

Ennél azonban még nagyobb területi eltéréseket tapasztalhatunk, ha települési szinten vizsgálódunk. Az oroszok nagy része ugyanis városokban élt. Erre utal, hogy a tíz legnagyobb

orosz néppel rendelkező város (egyben LAU 2-es területegységek is) – melyek közül a legkisebb a 47 679 lakosú Kohtla-Järve volt – tömörítette a balti államokban élő orosz népesség 65,3 %-át (865 649 fő), miközben ezek a városok az összlakosságból csak 32,5 %-kal részesedtek. Ugyanakkor a 2 000 főnél kevesebb népességet számláló LAU 2-es szintű területegységekben mindössze az orosz népesség 5,9 %-a élt, szemben az össznépesség 11,4 %-ával. Ugyancsak a területi koncentrációt támasztja alá, hogy a három állam 1276 LAU 2-es egységéből csak 39-ben alkottak abszolút többséget, 757-ben viszont 5 % alatti volt az arányuk (11. ábra).

A városi életmódon kívül még két alapvető térbeli koncentrálódás figyelhető meg az orosz népességet illetően. Az egyik ilyen területi tömörülés a keleti határok közelében figyelhető meg, ahol különösen Délkelet-Lettországban és Északkelet-Észtországban volt magas az orosz anyanyelvűek aránya. Ez nyilvánvaló kapcsolatban van Oroszország, illetve az orosz törzsterület közelségével, s a vizsgálatok alapján az oroszok magas aránya itt meglehetősen hosszú történelmi múltra tekint vissza. Már a XIX. század végi nemzetiségi helyzetet ábrázoló térképek (PÁNDI L., 1995) is orosz többségüként tüntették fel ezen területeket, így itt nem elsősorban a szovjet időszak russzifikációs folyamatainak eredményét láthatjuk. Más kérdés azonban, hogy ezek a folyamatok is kifejtették hatásukat. A Kohtla-Järve környéki olajpala-kitermelés felfuttatása vagy a Daugavpils mellé telepített szovjet légbázis, de még a litvániai Ignalina közelében felépített atomerőmű is jelentős munkaerőigénnyel lépett fel, melyet orosz betelepülők biztosítottak.

A balti oroszok másik jelentős koncentrációja a tengerparti nagyvárosokhoz kötődik. A hét legnagyobb kikötőváros (Rīga, Tallinn, Klaipėda, Liepāja, Jūrmala, Pärnu és Ventspils) adott otthont ugyanis a három államban élő orosz népesség 47,1 %-ának (624 041 fő), miközben ezek a városok csak az össznépesség 22 %-át tömörítették. Az oroszok aránya így jóval az átlag felett volt, s ennek magyarázata az elmúlt évtizedek russzifikációs szándékaiban keresendő.

A tengerparti városok vonzó hatása a szocializmus idején több téren is érvényre jutott:

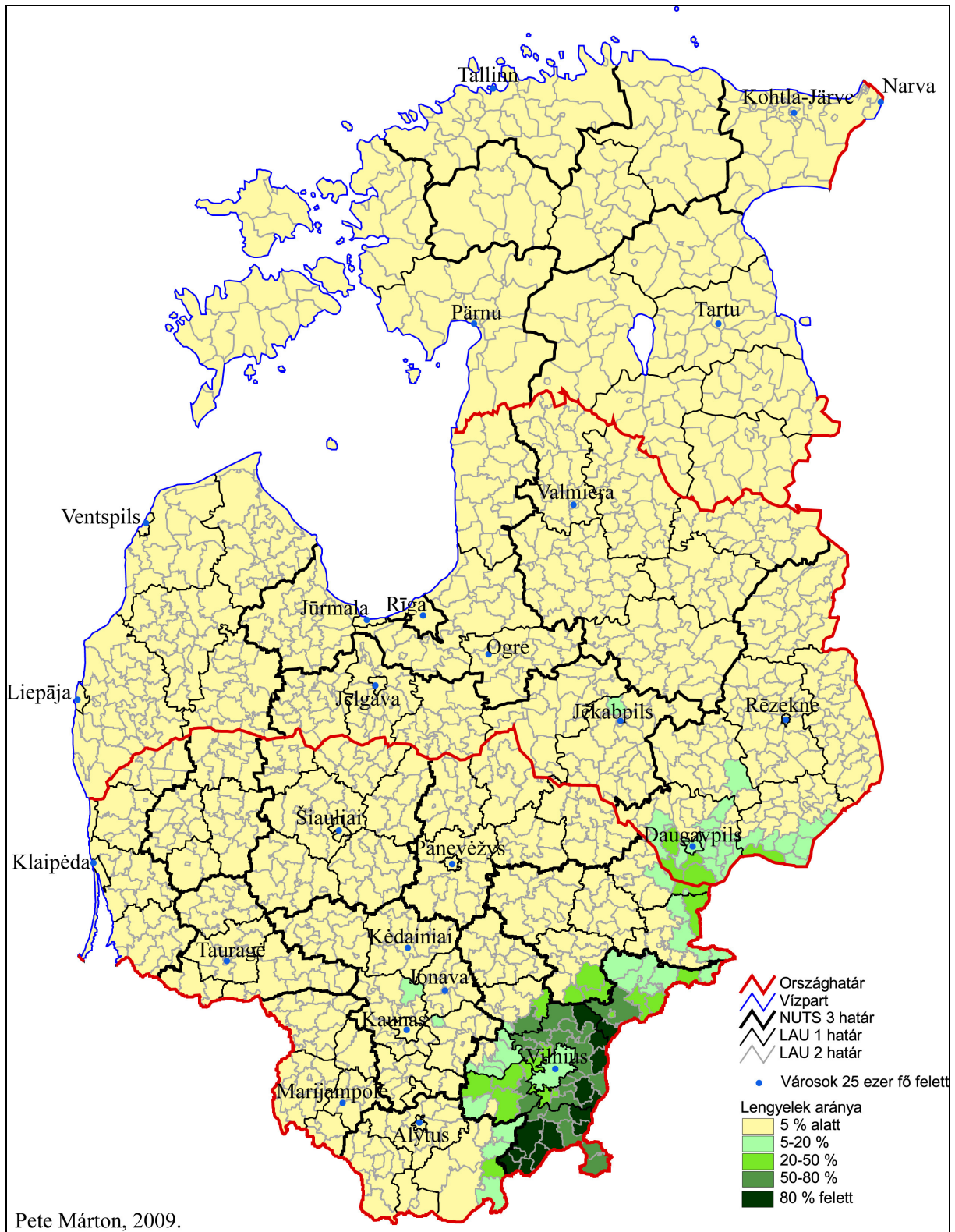
- A három balti állam közül kettőnek (Észtországnak és Lettországnak) a tengerparton található a fővárosa (Tallinn és Rīga); ezek, mint a Szovjetunió tagállamainak fővárosai, jelentős számú állami és párthivatalnoknak nyújtottak megélhetést, akik jó részét Oroszországból helyezték ide. A családtagokat is hozzávéve létszámuk igen jelentős volt.

- A balti kikötők fontos hadászati szerepet játszottak a Szovjetunió életében, mivel telente a tenger itt nem, vagy csak kevesebb ideig fagyott be, mint az északabbra található orosz kikötőknél. A szovjet haditengerészet ezért nagy létszámú flottát állomásoztatott ezekben a kikötőkben, melyek személyzete és hozzátartozóik szintén az adott város orosz közösségét gyarapították.
- A legvonzóbb tényezőt azonban minden bizonnyal a városok által kínált ipari munkahelyek jelentették. A három balti állam (különösen Észtország és Lettország) fejlettség tekintetében mindig is élen járt a Szovjetunió keretén belül. Fejlett infrastruktúrával és nagy múltú ipari hagyományokkal rendelkeztek. Különösen jelentős volt a kikötővárosok szerepe, mivel a II. világháború előtti időszakban nagyarányú volt az ipari termékek kivitele, s így a szállítás szempontjából kedvező helyzetű városok kerültek előnybe. A szovjet iparpolitika is igyekezett kihasználni a már meglévő kapacitást: eleinte (a világháború után) a több műszakos termelés bevezetésével, majd újabb ipari üzemek telepítésével igyekeztek új ipari munkahelyeket létrehozni. Ez egyaránt szolgálta a szocialista iparosítást és a russzifikációt.

Alapvető különbség a fent említett két tömörülés között, hogy míg a keleti határ melletti koncentrációt alapvetően kis népességű, de nagy arányban oroszok lakta területegységek alkotják (noha itt is található jelentős városok, például Kohtla-Järve, Narva és Daugavpils), addig a kikötővárosokban alacsonyabb az oroszok aránya – sehol nem kerülnek többségbe –, ám a városok nagy népességszáma következtében még az alacsonyabb relatív jelentőség is nagyobb népességszámokat takar, ha az abszolút számokat tekintjük. A legnyugatibb kikötők (Klaipėda, Liepāja és Ventspils) – kis túlzással – „orosz szigetekként” emelkednek ki etnikailag homogén környezetükből.

7.2.2. A lengyel kisebbség

Az oroszok után az ezredfordulón a balti államok második legnépesebb nemzeti kisebbségét a lengyel etnikum jelentette. Számuk 294 072 fő volt, s ezzel a három ország összlakosságának 4,1 %-át alkották. Az összes lengyel 20,2 %-a Lettországban, a fennmaradó 79,8 % pedig Litvániában élt, míg Észtországban a népszámlálási adatok nem mutattak ki, illetve nem jegyezték külön a lengyel népességet.

12. ábra A lengyelek aránya a balti államok LAU 2-es szintű területegységeiben

Forrás: Népszámlálások

A két ország között jelentős eltérés tapasztalható a lengyelek területi koncentrációját illetően. Mint már korábban említettük, Litvániában a lengyelek 37 LAU 2-es szintű területegységben alkottak abszolút többséget, ezzel szemben Lettországból arányuk sehol sem haladta meg a 33,4 %-ot. Míg azonban Litvánia LAU 2-es egységeinek majdnem felében egyáltalán nem éltek lengyelek, Lettországból mindössze 14 olyan területegység volt, amelyben nem regisztráltak lengyel anyanyelvű lakost, vagyis az ország szinte egész területén jelen voltak. Más kérdés, hogy a lengyel lakossággal is rendelkező területegységek több mint felében – szám szerint 279-ben – arányuk az 1 %-ot sem érte el.

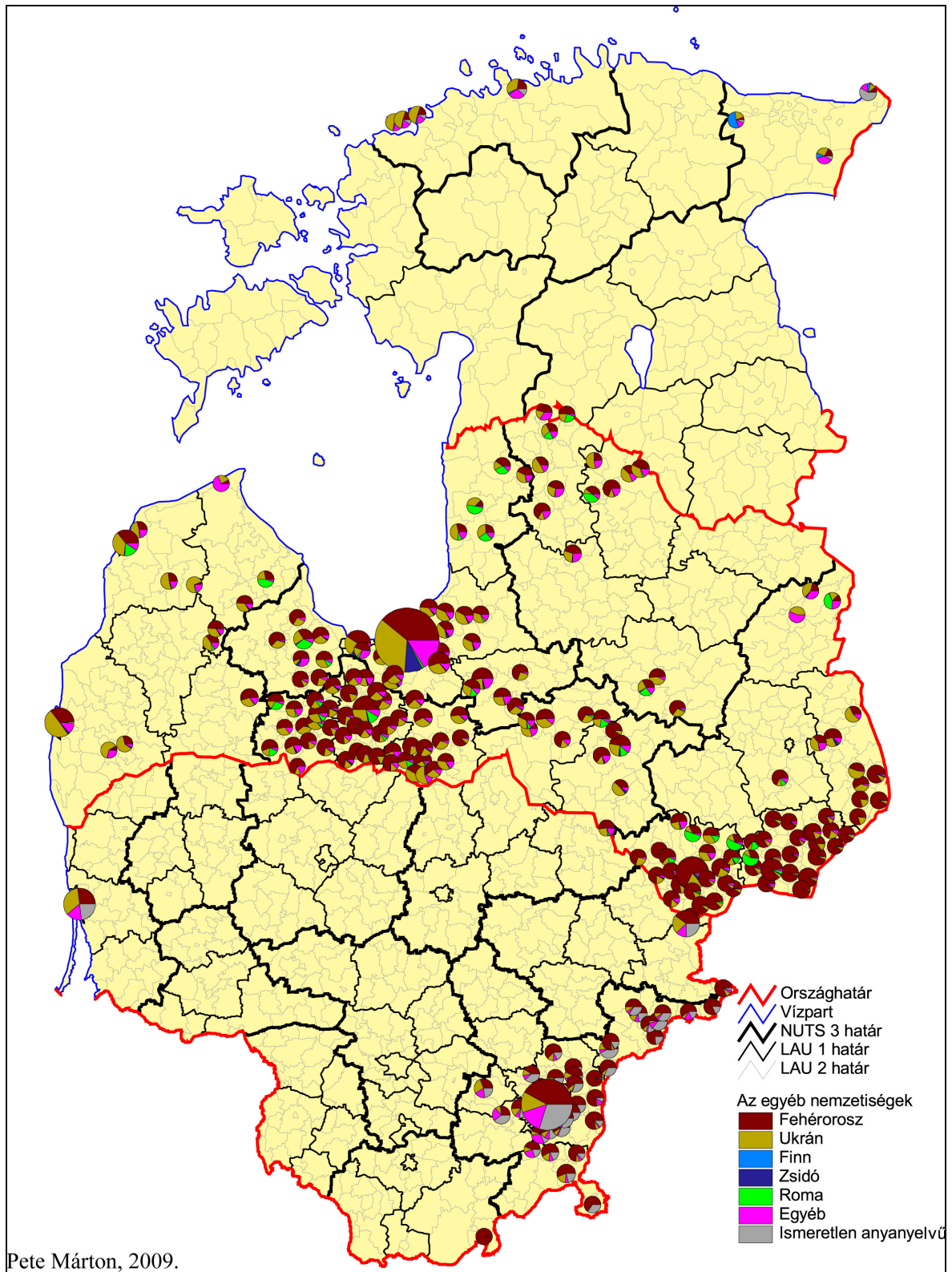
A lengyel népesség területi koncentrációjában kiemelkedő szerepe volt Délkelet-Litvániának. Itt, Vilnius tágabb körzetében helyezkedett el ugyanis valamennyi lengyel többségű területegység, amelyek a balti lengyel anyanyelvű összlakosság 27,6 %-át (81 074 fő) tömörítették. Vilnius lakosságának ugyan csak 18,9 %-a (104 446 fő) volt lengyel, létszáma alapján azonban a város lengyel közössége a balti államokban élő összes lengyel 35,5 %-át jelentette.

A lengyel anyanyelvűek területi koncentrálódása hosszú történelmi múltra tekint vissza. Vilnius lakosságát már az 1897-es népszámlálás idején is körülbelül 20,1 %-ban lengyelek alkották, s Vilnius körzetében a lengyelek voltak viszonylagos többségben. Ez nagy szerepet játszott abban, hogy az első világháború után a területet Lengyelországhoz csatolták. Ezen, számukra kedvező döntés ellenére azonban a balti lengyelek két világháború közötti száma és aránya visszaesést mutat az 1897-es állapothoz képest.

A második világháború végén az ún. „Vilnusi terület” visszakerült Litvániához. A világháborús veszteségek következtében a Baltikumban élő lengyelek száma elérte XX. századi minimumát, ami körülbelül 270 ezer főt jelentett. A világháború után azonban számuk folyamatos növekedésnek indult, míg arányuk a növekvő össznépességben inkább stagnált (EBERHARDT, P., 2003).

A második világháború óta eltelt időszakban az 1989-es népszámlálás idején élt a legtöbb lengyel (321 418 fő) a balti államokban. A kilencvenes évek során számuk ismét csökkenő tendenciát mutatott, az ezredfordulón már majdnem 10 %-kal volt alacsonyabb az 1989-es adatoknál. A csökkenés oka – a természetes fogyás mellett – a kivándorlás, mely leginkább gazdasági okokra vezethető vissza. A rendszerváltással beköszöntő szabad mozgás lehetővé tette a nagyjából Litvánia elmaradottabb keleti területein élő lengyelek számára a kedvezőbb gazdasági környezetbe költözést, többek közt az anyaországba történő visszavándorlás által.

7.2.3. Egyéb kisebbségek

13. ábra A kis nemzetiségekhez tartozók összetétele (ahol részesedésük eléri az összlakosság 5 %-át), 2000/2001 Forrás: Népszámlálások

Az ezredfordulón jelentős, mintegy 368 ezer fős népesség élt a három országban, amely nem tartozott egyik fent említett népcsoporthoz sem. Az egyéb kisebbséghez tartozók így a balti államok össznépségének 5,1 %-át tették ki. Területi elterjedésükre jellemző volt a nagyfokú városiasodottság: több, mint 63 %-uk 50 ezer főnél népesebb városban élt, s ezen városok közül is több, mint kétharmados arányban részesült a három főváros. A nagyvárosokon kívül élők túlnyomó része Délkelet-Lettországban és Kelet-Litvániában élt (13. ábra).

A legnagyobb arányt a fehéroroszok képviselték, az egyéb nemzetiséghez soroltak majdnem 40 %-a (144 535 fő) tartozott ide. A fehérorosz lakosság nagy része három központ, Rīga, Vilnius és Daugavpils köré csoportosult. A két fővárosban a számuk, míg Daugavpils tágabb körzetében a számarányuk alapján (két területegységben abszolút többséget alkottak) voltak jelentősek.

Délkelet-Lettország és Kelet-Litvánia területén már az 1897. évi népszámlálás idején is jelentős számú fehérorosz népesség élt. Arányuk Vilniusban 25,9 % volt, így ők alkották a város lakosságának relatív többségét. Rīgában és környékén viszont nem jegyezték fel számottevő fehérorosz népességet, ezért valószínűsíthető, hogy a Közép-Lettországban élő fehéroroszok csak a XX. század második felében, a szocialista iparosítás hatására vándoroltak be. Ugyanehhez köthető a tengerparti nagyvárosok (Klaipėda, Liepāja, Ventspils és Tallinn) jelentős fehérorosz lakossága is.

Az ukránok hasonló területi jellegzetességeket mutattak, mint a fehéroroszok, ám arányaikban más eloszlás jellemezte őket. Jóval kevésbé lakták a keleti határszéleket, ugyanakkor a 98 ezres ukrán kisebbség majdnem egyharmada Rīgában élt, s ezzel számuk megközelítette, az említett négy tengerparti nagyvárosban pedig meg is haladta a fehéroroszkét.

A zsidó és a roma népességet csak Lettországon tartották külön számon. Számuk 10 385, illetve 8 205 fő volt. Nagyvárosokban, főként Rīgában éltek. Az észt népszámlálás számon tartott még 4 805 finn lakost, akik az ország szinte valamennyi területén megtalálhatóak voltak (egyötödük Tallinnban élt).

A népszámlálások által egyéb kisebbségként említett töredéknépcsoportokhoz tartozók száma elérte a 60 ezer főt. Legnagyobb számban a három fővárosban és a nagyvárosokban éltek. A népszámlálások semmit sem árulnak el az ide tartozókról, de régebbi adatok alapján (MEŽS, I. – BUNKŠE, E. – RASA, K., 1994) arra következtethetünk, hogy sok közöttük a német,

jelentős továbbá az egykori Szovjetunió valamely kis nemzetiségéhez (pl.: örmény, moldáv, azeri, csuvas, stb.) tartozók száma, akik egykor a jobb életkörülmények miatt költöztek ide.

Az észti és a litván népszámlálás számon tartotta továbbá az ismeretlen anyanyelvűek számát is. Ők azok, akik nem akarták, vagy nem tudták egyértelműen meghatározni, mi az anyanyelvük, illetve mely kultúrkörhöz tartozónak érzik magukat. Legnagyobb számban olyan nagyvárosokban (Vilnius, Tallinn, Klaipėda), illetve területeken (Délkelet-Litvánia) fordultak elő, ahol nagyarányú volt a különböző nemzetiségűek térbeli együttélése, ezért valószínűsíthető, hogy többségük vegyes házasságból származott, s ez lehetett az oka az identitás hiányának. Észtország és Litvánia legutóbbi népszámlálása összesen 41 871 főt tartott számon, mint ismeretlen anyanyelvű lakost, s több, mint egyharmaduk Vilniusban élt.

7.3. Száz év változásai

A tágabb értelemben vett XX. század során a Baltikum etnikai összetétele jelentősen megváltozott. A különböző nemzetiségi csoportok súlya az össznépelességen belül csökkenő vagy növekvő tendenciát mutatott, egyes népcsoportok szinte teljesen eltűntek, míg mások száma és aránya a többszörösére nőtt (4. táblázat).

	1897		2000/2001	
	fő	%	fő	%
Litván	1660900	29,2	2940723	40,7
Lett	1356600	23,9	1372072	19,0
Észt	906100	15,9	919500	12,7
Lengyel	550300	9,7	294072	4,1
Zsidó	492300	8,7	10385	0,1
Orosz	296400	5,2	1320511	18,3
Német	288800	5,1	–	–
Fehérorosz	105700	1,9	144535	2,0
Ukrán	–	–	97673	1,4
Egyéb	26000	0,5	117047	1,6
Összesen	5683100	100,0	7216518	100,0

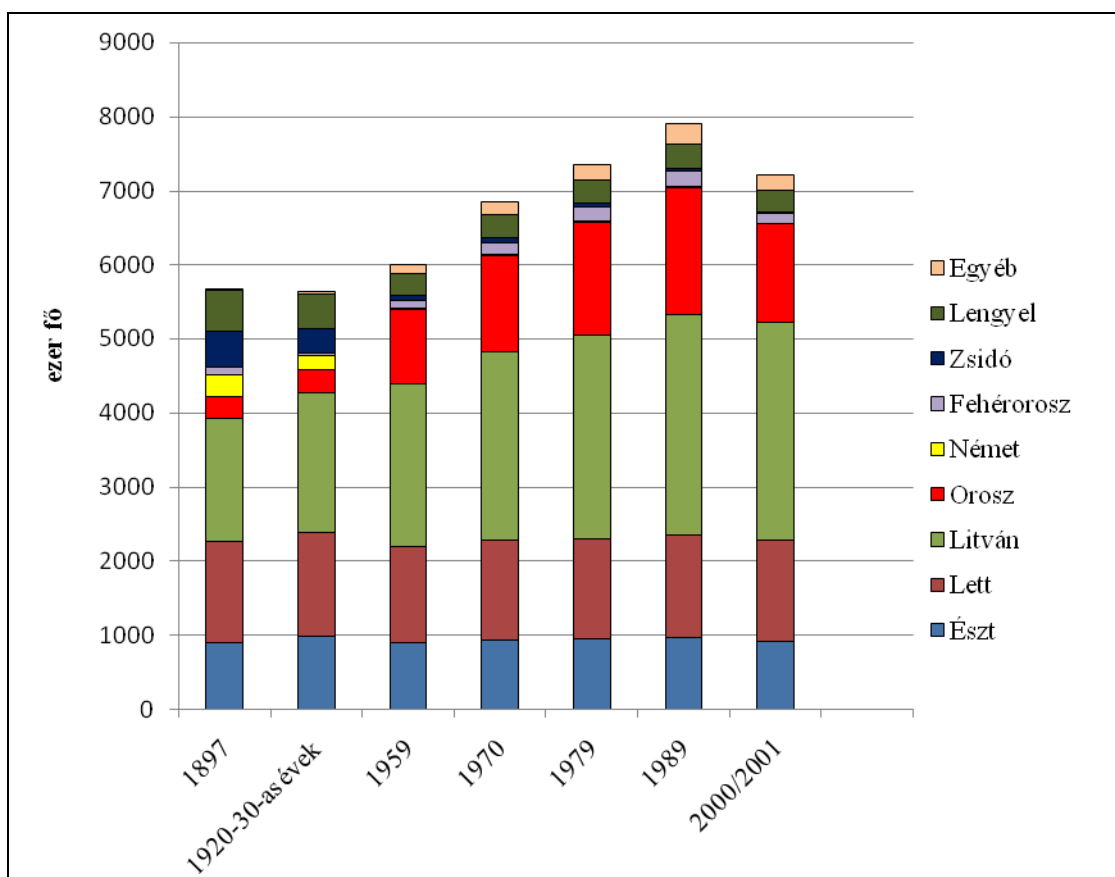
4. táblázat A balti államok területének nemzetiségi összetétel 1897-ben és az ezredfordulón

Forrás: Eberhardt, P.(2003), illetve Népszámlálások

A 4. táblázat adatai csak az évszázados időszak kezdetének és végének adatait mutatják, így nem kapunk képet a köztes időszakok rövidebb időtartamú folyamatairól, melyek időről időre váltották egymást, ahogy az egyes népcsoportok arányai időszakonként váltakozó

irányba mozdítottak. A fenti adatok ismeretében két fontos tapasztalatot mindenképpen levonhatunk a három balti állam nemzetiségi helyzetének alakulását illetően.

Egyfelől szembetűnő, hogy a balti államok és a Baltikum területe etnikailag heterogén terület és száz évvel ezelőtt is az volt. 1897-ben a balti népcsoportokhoz (észt, lett, litván) tartozók aránya a három állam mai területét tekintve 69 %, az ezredfordulón pedig 72,5 % volt. Ehhez kapcsolódik a másik megállapítás, mely szerint a látszólag csekély mértékű változás mögött komoly aránybeli átrendeződések bújnak meg. Egyfelől az államalkotók közötti súlyok átalakulása Litvánia javára Észt- és Lettországgal szemben, másfelől pedig az orosz kisebbség meghatározóvá válása az összes nemzeti kisebbség között azok a változások, amelyek leginkább figyelmet érdemelnek (14. ábra).

14. ábra A balti államok etnikai összetételének alakulása 1897 és az ezredforduló között

Forrás: Eberhardt, P. (2003), illetve Népszámlálások

Ez utóbbi, vagyis a kisebbségek összetételének megváltozása az, ami által a Baltikum területe eklatáns példája annak, hogyan fakulhat meg egy terület színes etnikai mozaikja háborúk és kényszerű népességmozgások hatására. A háborúk és a szovjet időszak bevándorlásai megváltoztatták a sokszínűséget, eltüntetve népcsoportokat (németek, zsidók)

és megnövelve mások (elsősorban az oroszok) jelentőségét. Az erőszakos, illetve mesterséges áttelepítések időszaka azonban a rendszerváltással és függetlenné válással lejárt, s így valószínűsíthető, hogy a sokszínűséget a közeljövőben a természetes népmozgalmak fogják meghatározni.

8. Összegzés

Kutatási témánk előzményét több tudományág számos kutatási eredménye jelentette, az egyes kutatások, publikációk azonban mind csak egy-egy szűk keresztmetszetet adhatnak, mivel ugyanazt a kérdést, problémakört számos szemszögből vizsgálhatják. Ahhoz pedig, hogy munkánkat, ha nem is a teljesség igényével, de a minél alaposabb megismerés és a féligazságok, egyszerűsítő képek alkotásának elkerülése szellemében végezhesük, feltétlenül szükséges, hogy minden megközelítést feltérképezzünk.

Az ezredforduló Észtországának, Lettországának és Litvániájának térszerkezeti vizsgálata számos további kutatás lehetőségét veti fel. A kilencvenes évek változásai ismét a homogenizáció, az államalkotó népek súlyának növekedése irányába mutattak. Mintegy két éven belül megjelennek az újabb népszámlálások eredményei. Ezek alapján vizsgálhatóvá válik majd, hogy az ezredforduló óta milyen folyamatok határozzák meg a nemzetiségi helyzet alakulását. Külön figyelmet érdemelhet, hogy a fiatalabb nemzedékek – akik már helyben születtek – körében az asszimiláció, vagy az integráció válik-e uralkodóvá.

A kilencvenes évek folyamatait érintően nyilvánvalónak tűnik, hogy az etnikai összetételben bekövetkezett változások számos egyéb tényezővel álltak összefüggésben. Politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális aspektusai egyaránt voltak, lehettek a változásoknak, más tudományterületek kapcsolódó vizsgálatait tehát messzire vezethetnek.

9. Felhasznált irodalom

- BUCHHOFER, EKKEHARD (1999): *Die polnische Minderheit in Litauen - Ererbter Regionalkonflikt auf dem Weg zu einer Lösung* : Geographische Rundschau 51. évf. 1999. 4. szám, 168-173. pp.
- FREIHERR VON DELLINGSHAUSEN, EDUARD (1926): *Die baltischen Landesstaaten unter russischer Herrschaft 1710-1918 und die gegenwärtige Lage im Baltikum* : Langensalza : Beyer Verlag, 1926, 39 p.
- EBERHARDT, PIOTR (2003): *Ethnic Groups and Population Changes in Twentieth-century Central-Eastern Europe: History, Data, Analysis* : [angolra ford. Jan Owsinski], Armonk (New York): M.E. Sharpe, 2003, 559 p.
- GÁBRIS GYULA (szerk., 2007): *Európa regionális földrajza 1., Természetföldrajz / Gábris Gyula szerk. ; [írták: Gábris Gyula et al.]*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2007., 212-213. pp.
- HALTENBERGER, MICHAEL (1925): *Gehört das Baltikum zu Ost-, Nord-, oder zu Mittel Europa?* : Publicationes Instituti Universitatis Dorpatensis Geographici, Dorpat, 1925, 22 p.
- KAPRONCZAY KÁROLY (1991): *Szüntelen harc: a Baltikum rövid története* : Budapesti Ismeretterjesztő Társulat, Budapest , 1991, 77 p.
- KÁDÁR JÓZSEF (2002): *Az EU kiterjesztése és a balti államok* : Kisebbségkutatás 11. évf. 2002. 3. szám 788-792 pp.
- LUKÁTS JÁNOS (2000): *Etnikai összetartozás, nemzeti azonosság és a demokrácia támogatása: A balti államok helyzetének alakulása 1990 és 1997 között* : Kisebbségkutatás, 9. évf. 2000. 4. szám, 698-699 pp.
- MEŽS, ILMÁRS – BUNKŠE, EDMUNDS – RASA, KASPARS (1994): *The ethno-demographic status of the Baltic States* : GeoJournal, 33. évf. 1994. 1. szám, 9-25 pp.
- PÁNDI LAJOS (1995): *Köztes-Európa, 1763-1993* : térképgyűjtemény / összeáll. Pándi Lajos; [... munkatársa: Bárdi Nándor] ; [a térképeket rajz. Molnárné Kasza Katalin], Budapest : Osiris Kiadó, 1997, cop. 1995, 803 p.
- PROBÁLD FERENC – SZABÓ PÁL (szerk., 2007): *Európa regionális földrajza 2., Társadalomföldrajz / Probáld Ferenc, Szabó Pál szerk. ; [írták: Bernek Ágnes et al.]*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2007., 465-470 pp.

- VON RAUCH, GEORG (1994): *A balti államok története* / Georg von Rauch, Romuald J. Misiunas, Rein Taagepera ; [ford. Pálvölgyi Endre, Bojtár Péter], (Europica varietas / 2000 Irodalmi és Társadalmi Egyesület, 1217-0240), Budapest : Osiris-Századvég : 2000 Szerk. A fordítás a Geschichte der baltischen Staaten és a The Baltic States című művek alapján készült, 467 p.
- RAUN, TOIVO U. (2001): *Észtország története* : [fordította: Görömbei Réka et al.] , Debrecen : Csokonai Kiadó, 2001, 340 p.
- SAAR, ELLU (1992): *Migrationsströme im sowjetisirten Baltikum und ihre Nachwirkung auf die baltischen Staaten nach Wiederherstellung der Selbständigkeit* / Ellu Saar, Mikk Titma; Bundesinstitut für Ostwissenschaftliche und Internationale Studien, Köln, 1992, 53 p.
- SMITH, GRAHAM (1999): *The post-Soviet states : mapping the politics of transition*: London ; Sydney : Edward Arnold Publishers Ltd. ; New York : Oxford University Press, 1999, 271 p.
- STADELBAUER, JÖRG (1999): *Demographische Entwicklungen und ethnische Minderheiten in den baltischen Staaten* : Geographische Rundschau 51 (4), 160-167.
- WALTER, EGINHARD (szerk., 1937): *Das Baltikum : in Zahlen* ; Königsberg : Selbstverl. des Instituts für Osteuropäische Wirtschaft, 1937, 64 p.
- ZOLTÁN ANDRÁS (2004): *Az orosz nyelv és Észtország nyelvpolitikája 1991 után* : Kisebbségkutatás, 13. évf. 2004. 2. szám, 291-293 pp.

10. Népszámlálások

2000. évi észtországi népszámlálás

Eesti Statistika (Statistical Office of Estonia), Tallinn

2000. évi lettországi népszámlálás

Latvijas Statistika (Central Statistical Bureau of Latvia), Rīga

2001. évi litvániai népszámlálás

Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (Statistics Lithuania), Vilnius

11. Ábrajegyzék

1. ábra Az Orosz Birodalom balti területeinek etnikai térszerkezete 1897-ben Forrás: Pándi L., 1995.....	9
2. ábra A baltiak és az összlakosság számának alakulása Észtországban 1939-2000 között Forrás: VON RAUCH, G. (1994), illetve Népszámlálások.....	14
3. ábra A baltiak és az összlakosság számának alakulása Lettországon 1939-2000 között Forrás: VON RAUCH, G. (1994), illetve Népszámlálások.....	15
4. ábra A baltiak és az összlakosság számának alakulása Litvániában 1939-2001 között Forrás: VON RAUCH, G. (1994), illetve Népszámlálások.....	15
5. ábra Az egyes népcsoportok arányainak megváltozása a balti államokban 1989 és az ezredforduló között Forrás: RAUCH, G. VON (1994), illetve Népszámlálások.....	17
6. ábra A nem balti népcsoportok számának változása a balti államokban Forrás: VON RAUCH, G. (1994), illetve Népszámlálások	18
7. ábra A balti államok LAU 2-es szintű területegységeinek nemzetiségi összetétele, 2000-2001 Forrás: Népszámlálások.....	21
8. ábra Az észtek aránya Észtország LAU 2-es szintű területegységeiben, 2000. Forrás: Népszámlálások	22
9. ábra A lettek aránya Lettország LAU 2-es szintű területegységeiben, 2000. Forrás: Népszámlálások	23
10. ábra A litvánok aránya Litvánia LAU 2-es szintű területegységeiben, 2001. Forrás: Népszámlálások	25
11. ábra Az oroszok aránya a balti államok LAU 2-es szintű területegységeiben, 2000-2001 Forrás: Népszámlálások.....	26
12. ábra A lengyelek aránya a balti államok LAU 2-es szintű területegységeiben Forrás: Népszámlálások	29
13. ábra A kis nemzetiségekhez tartozók összetétele (ahol részesedésük eléri az összlakosság 5 %-át), 2000/2001 Forrás: Népszámlálások.....	31
14. ábra A balti államok etnikai összetételének alakulása 1897 és az ezredforduló között Forrás: Eberhardt, P. (2003), illetve Népszámlálások	34

12. Táblázatok jegyzéke

1. táblázat A balti államok nemzetiségei összetétele, 1897. (a jelenlegi államhatárok alapján) Forrás: Eberhardt, P., 2003.....	10
---	----

2. táblázat <i>A balti államok nemzetiségei összetétele a két világháború között, a jelenlegi államhatárok alapján</i> Forrás: Eberhardt, P., 2003	12
3. táblázat <i>Az egyes népcsoportok számának és arányainak változása a balti államokban 1989 és az ezredforduló között</i> Forrás: Eberhardt, P. (2003), illetve Népszámlálások.....	16
4. táblázat <i>A balti államok területének nemzetiségi összetétel 1897-ben és az ezredfordulón</i> Forrás: Eberhardt, P.(2003), illetve Népszámlálások	33